

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Stromy ve Starém zákoně s přihlédnutím k mytologii starověkého Předního východu

Trees in the Old Testament Considering the Mythology of the Ancient Near East

Vedoucí práce:

doc. Jiří Beneš, Th.D.

Autor práce:

Bc. Kateřina Loukotová, DiS.

Praha 2013

Poděkování:

doc. Jiřímu Benešovi, Th.D. za inspirativní vedení,

rodině za láskyplnou podporu

a PhDr. Heleně Koenigsmarkové, ředitelce UPM v Praze, za nekonečnou trpělivost.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Stromy ve Starém zákoně s přihlédnutím k mytologii starověkého Předního východu“ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Současně dávám svolení, aby byla práce umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 3. června 2013

.....
Bc. Kateřina Loukotová, DiS.

ANOTACE

Práce se zabývá symbolikou stromů ve Starém zákoně s přihlédnutím k mytologii starověkého Předního východu, a to s využitím příslušné literatury, konkordančního průzkumu a synchronní a diachronní analýzy biblických textů. Klade si za cíl být průřezem nejdůležitějších aspektů výskytu stromů v Písmu, a to v doslovném i přeneseném slova smyslu. Na základě práce s biblickými a předovýchodními mytologickými texty představuje strom jako obecně srozumitelný symbol s širokou vypovídací schopností, která tvoří jeho potenciál pojmut do sebe i ta nejsložitější poselství zvěsti Písma a všelidské situace vůbec.

ANNOTATION

This work deals with the symbolism of trees in the Old Testament considering the mythology of the ancient Near East, using relevant literature, concordant exploration, and synchronic and diachronic analyses of biblical texts. It aims to present an intersection of the most important aspects of the appearance of trees in the Scripture, both in a literal and figurative sense. Drawing on work with biblical and mythological texts from the ancient Near East, it presents the tree as a comprehensible symbol with strong explanatory power, which constitutes its potential to contain even the most complex messages of the Scripture and of the human condition as such.

KLÍČOVÁ SLOVA

Biblická teologie, mytologie, starověký Přední východ, metafora, strom, kosmos, život, nařízení, pýcha, modloslužba, odpuštění, láska, Bůh.

KEY WORDS

Biblical theology, mythology, antient Near East, metaphor, tree, cosmos, life, constitution, pride, idolatry, forgiveness, love, God.

OBSAH

Úvod	6
1. Kosmický strom	9
2. Strom jako symbol obnovy a života	14
3. Rajská zahrada	18
3.1 Strom poznání dobrého a zlého a první selhání člověka.....	19
3.1.1 Obyvatelé stromu: had, orel a divoženka	23
3.1.2 Důsledky prvního selhání člověka	25
3.2 Strom života v Písmu	27
4. Proměna chápání posvátného stromu ve Starém zákoně	32
4.1 Hospodinovy epifanie pod stromy	33
4.2 Posvátné stromy a významné postavy Písma	36
4.3 Kenaanská božnost a proměna pohledu na posvátné stromy	37
5. Modloslužba	40
6. Stromy ve výpovědích o ostatních národech.....	44
6.1 Stromy jako metafory ve snu	46
7. Svévole Izraele a hněv Hospodinův	50
8. Slitování a milosrdenství Hospodinovo	53
8.1 Zaslíbení a výhonek	56
9. Požehnání, péče a oslava Hospodinova	59
10. Stromy jako obrazy úrodnosti a dostatku	61
10.1 Vznešený cedr.....	62
10.2 Réva a fíkovník	65
11. Stromy v Hospodinových nařízeních	67
Závěr	70
Seznam použité literatury	73
Summary	76

*„Ale já jsem jako zelenající se oliva v domě Božím.
Doufám v Boží milosrdenství navěky a navždy.“
Ž 52,10*

Úvod

Strom je komplexní symbol, který díky svému univerzálnímu charakteru, snadno srozumitelnému každé lidské bytosti napříč kontinenty, nalezl uplatnění prakticky ve všech náboženských systémech světa. Nejinak tomu bylo i v duchovním světě kultur starověkého Předního východu, s nimiž sdílí hlavní ideová východiska také svět biblické zvěsti – ač je zároveň přeznačuje způsobem sobě vlastním. Písmo se chápe symboliky stromu, tak obvyklé v mytologii a především v kultu okolních národů, a postupně ji přeznačuje svým vlastním osobitým způsobem využívajíc její obrovský potenciál ve stále nových a nových variacích.

Strom najdeme na začátku Písma i na jeho konci a je tak alfou i omegou, symbolem, který ve své komplexní mnohovýznamnosti dokáže postihnout v míře vskutku neobyčejné takřka celou šíři biblické zvěsti. Obsahuje v sobě celek, universum, kosmos, stejně jako potenciál pro vyjádření drobných lidských každodenností. Je vpravdě metaforou lidského života i života vůbec s jeho nadějemi, sny i pády, může být obrazem zkázy i vzkříšení, lidského pádu i Božího milosrdenství.

Cílem této práce je pomocí literatury zabývající se významem stromů v mytologii starověkého Předního východu, konkordančního průzkumu a exegeze biblických textů poukázat na komplexnost tohoto symbolu, na jeho nejdůležitější aspekty v Písmu a role v některých zásadních momentech těchto textů, abychom mohli na základě jednotlivých střípků společně nahlédnout do mozaiky poselství Písma a mezi zeleným listovím alespoň na okamžik zahlédnout blankytný střípek nebe.

Symboly jsou člověku odedávna pomocníky vyjádření jeho vnitřního světa i pochopení toho vnějšího. Slouží k postižení nejvyšších a nejhlubších abstrakcí, kde kréda nestačí, slova nevystihují a náš dnešní analytický přístup ke světu jen marně tápe a hledá souvislosti v mnohdy zdánlivě protichůdné mnohvrstevnatosti symbolických myšlenkových struktur. Síla symbolu však tkví právě ve schopnosti pojmut do sebe skutečnost jako komplexní systém zahrnující nejrůznější, byť zdánlivě nesouvisející aspekty.

„*In religion, as in art and literature, symbolism corresponds with a necessity of the human mind which has never been able to content itself with pure abstractions.*“¹, píše H.M. Farbridge ve své knize *Studies in Biblical and Semitic Symbolism*. Symboly mají jedinečnou schopnost vyjádřit i ty nejvyšší emoce, tedy základní stránky přístupu k náboženství a lidského prožívání vůbec, které intelektuální konstrukce nikdy nemohou obsáhnout. Aby mohla věrouka oslovit vnímání člověka v jeho celistvosti, potřebuje svůj hmatatelný obraz, který obsáhne lidskou potřebu emocionálního vyjádření. „*The tendency to give a substantial visible form to an abstract idea is so deeply rooted in humanity that it must be looked upon as responding to a human necessity.*“² Mytologické uchopení náboženské skutečnosti a kosmu jako takového tak tvoří základní prostředek poznávání, uspořádání a prožívání, který je vlastní nejen člověku archaických kultur, které už známe pouze z archeologických vykopávek, ale zrovna tak i nám dnes.

Svým univerzálním charakterem je strom jedním z nejrozšířenějších symbolů, nesoucích díky své snadné srozumitelnosti a asociacím silné emocionální zabarvení a potenciál k vyjádření obecných pravd o světě i lidském prožívání. Symbolika stromu spočívá v koncepci základního zdroje stále se obnovujícího života v centru kosmu a jeho konotacím jako je růst, vývoj, ochrana, stín, úkryt, výživa, trvání, smrt a zmrtvýchvstání. Je třeba si uvědomit, že: „*Žádný strom nebyl nikdy uctíván jen pro sebe sama, nýbrž pro to, co se skrývá něho, vyjevovalo, co implikoval a znamenal.*“³ Byl uctíván pro představy s ním spojené, vyvěrající z obecného povědomí o jeho životadárnosti a životaschopnosti.

Hluboká zakořeněnost v našich myslích z něj vytváří ideální nástroj pro sdělení víry. „*The sacredness of trees and plants is so firmly and deeply rooted in almost every phase and aspect of religious and magico-religious phenomena that it has become an integral and a recurrent feature in one form or another at all times and in most states of culture, ranging from the Tree of Life to the May-pole. Around the symbol beliefs, customs and ideas have collected which have been conditioned and determined very largely by the soil in which it has appeared and come to fruition. Behind it, however, lies the basic themes of creation, redemption and resurrection, resting upon the conception of an ultimate source of ever-renewing life at the centre of the cosmos, manifest and operative in the universe, in nature,*

¹ FARBRIDGE, H. Maurice. *Studies in Biblical and Semitic Symbolism*. New York: KTAV Publishing House, Inc., 1970, s. 1.

² FARBRIDGE, H. Maurice. *Studies in Biblical and Semitic Symbolism*. New York: KTAV Publishing House, Inc., 1970, s. 1.

³ ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 270.

and in the human order.“⁴ Strom je mimořádně vhodný pro sdělení i těch nejzávažnějších teologických myšlenek. Jeho životní síla a cyklus vybízí k zrcadlení osudu celých národů stejně jako života jednotlivce, odráží v nich vlastní potenciál obrovské životaschopnosti a vitality. Klíčem k pochopení této jeho základní schopnosti jsou následující verše z knihy Jób: „*Stromu zbývá aspoň naděje, že i když podřít, začne rašit znovu a že jeho výhonky růst nepřestanou, byť odumřel jeho kořen v zemi a na prach ztrouchnivěl jeho pařez.*“ (Jb 14,7-8). Jedná se o základní zkušenost, bez níž by ideologie spojená se stromy nemohla existovat. Skýtá totiž naději, že smrt není konečným řešením, protože Hospodinovo milosrdenství je bez ohledu na míru provinění vždy možnou záchranou pro ty, kterým je Bohem.

Ve své práci směřuji především k interpretaci metafory stromu ve snaze postihnout alespoň nejnápadnější momenty, které tento hluboký obraz skýtá napříč celou šíří biblické zvěsti. Pracuji s různými motivy v rámci daného tématu, konkordancním způsobem a spíše diachronní metodou, a to v zásadách intertextuality, nikoli textové či literární kritiky (nepřihlížím ke stáří textu ani k jeho *sitz im Kontext*). Pakliže neuvádím výslovně jinak, jsou všechny biblické zkratky stejně jako citáty převzaty z Českého ekumenického překladu.

Největší oporou se mi v textu stala kniha *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah* od Kirsten Nielsen.⁵ Přináší systematický rozbor metafor stromu, v knize Izajáš hojně používaných, a nahlíží na tento obraz v širším kontextu celé knihy i jejího místa v Bibli. Exegezí a zejména diachronní analýzou textů dospívá k několika hlavním závěrům, z nichž jako nejpodstatnější vnímám užití metafory stromu k teologické interpretaci politických událostí a snahu přimět posluchače užitím figurativního jazyka ke změně postoje a pohledu na události optikou autora knihy. Pronikavé postřehy a závěry K. Nielsen je možné velmi často zobecnit dalece nad rámec Izajáše a v mé práci se mi staly inspirací a cestou k pochopení mnoha závažných aspektů metafory stromu v Písmu, a to z pohledu dávných autorů i dopadu na tehdejšího a napříč staletími rovněž současného čtenáře.

Téma symboliky stromů jsem zvolila pro košatost metafor se stromem svázaných, pro jejich poetiku a potenciál pojmut do sebe celou hloubku i šíři zvěsti, jíž jsme my všichni s pomocí Boží součástí.

Neboť i já jsem zelenající se oliva v domě Božím. I já nosím v srdci naději na Boží milosrdenství navěky a navždy.

⁴ JAMES, E.O. *The Tree of Life: An Archeological Study*. Leiden: E.J. Brill, 1966, s. 1.

⁵ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989. ISBN 1-85075-182-X.

1. Kosmický strom

Jednou z nejdůležitějších a nejzákladnějších podob, jaké strom v mytologii nabývá, je tzv. kosmický či světový strom. Setkáváme se s ním ve vyprávěních téměř všech starých národů a jeho ozvuky nalezneme i v příbězích kultur Předního východu. Svůj základ čerpá v obecně přijímaných představách o mohutnosti, síle, ušlechtilosti a životadárnosti stromu, který se jako prostředník styku s božskými mocnostmi stává obrazem i ztělesněním pravé reality a hraje tak podstatnou roli v chápání konceptu středu a osy světa.

V představách, v nichž byl kosmos chápán jako mnohvrstevnatý, sloužil strom jako osa, spojnice těchto vrstev rostoucí ve středu světa, kořeny spočívající v podsvětí a korunou v nebi.⁶ Jak vysvětluje Mircea Eliade ve své slavné práci *Posvátné a profánní: „Pro náboženského člověka prostor není homogenní (stejnorodý); prostor má své trhliny, zlomy; (...) pro náboženského člověka je výrazem této nestejnorodosti prostoru zkušenost protikladu mezi prostorem, který jediný je skutečný, který jediný skutečně je, a vším ostatním, beztvarou rozlohou, která jej obklopuje.“*⁷ Aby se člověk v této beztvarosti, odkazující až k prvotnímu zárodečnému chaosu před stvořením světa, zorientoval, je mu třeba zachytit se oněch zlomů, které představují přechod k posvátnu a tudíž pravé skutečnosti, kde jedině může být založen a stvořen prostor vhodný pro život. Každé obyvatelné místo tak má svůj posvátný střed, centrum, které je definováno právě svým vztahem k posvátnému a zajišťuje spojnicí udržující kontakt s božskou sférou a zároveň tak křehkou životaschopnost zde na zemi. „*The term center of the world refers to that place where all essential modes of being come together; where communication and even passage among them is possible*“.⁸ Střed je místem mytologické geografie, symbolickým obrazem reálna, esenciálním aspektem světa.

Kosmický strom získává roli středu světa, v němž je umístěn, neboť se sám stává obrazem kosmu přejímaje jeho atributy díky své schopnosti pravidelné regenerace.⁹ Je tak

⁶ V některých kulturách však najdeme opačný model – kořeny stromu jsou v nebi a jeho větve se rozprostírají nad veškerým stvořením. „*In the Upanisads the tree is inverted with its roots in the sky while its branches cover the earth.*“ (JONES, Lindsay. *Encyclopedia of religion*. Farmington Hills: Thomson Gale, 2005, s. 9335.). Vedle indické tradice najdeme podobné schéma i v tradici židovské: „*The roots of the Tree of life dwell in Heaven and its crown in the ground.(.)*“ (HOLUBOVÁ, Markéta. *The Tree of Life and The Tree of Knowledge of Good and Evil*. in: BLAŽEK, Jiří et al., eds. *Šalom: pocta Bedřichu Noskovi k sedmdesátým narozeninám*. Brno: L. Marek, 2012, s. 316.).

⁷ ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: Oikúmené, 2006, s. 18.

⁸ JONES, Lindsay, ed. *Encyclopedia of religion*. Farmington Hills: Thomson Gale, 2005, s. 1501.

⁹ viz ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 273.

doslova imagem mundi, obrazem světa zakládajícím posvátnou skutečnost uprostřed profánního prostoru.

V mytologii starověkého Předního východu se s kosmickým stromem setkáme hned několikrát. V jednom babylonském zařikávání, které uvádí Mircea Eliade¹⁰, tak můžeme číst:

*„V Eridu vyrostl černý Kiskanu, na svatém místě byl stvořen;
Jeho lesk je leskem blyštivého lazuritu, chýlí se k apsu.
Je to Eův ohoz kolem kněžiště v bohatém Eridu,
jeho příbytek je místem, kde odpočívá Bau...“*

Povšimněme si, že Kiskanu byl stvořen na svatém místě, v náboženském a sídelním centru Eridu, a tedy ve středu světa. Eridu bylo městem Eovým, zde měl svůj hlavní chrám „podzemního vodstva“ v „domě Abzu“¹¹. Ea byl pánem podzemních sladkovodních vod, světového oceánu zvaného Abzu (či apsu) obklopujícího zemi, a jeho chrám představoval střed, v němž se pojí úroveň podsvětí se světem živých. V domě Eově, boha plodnosti a dárce kultury, odpočívá jeho matka Bau, která byla božstvem zemědělství, hojnosti a stád¹² – jedná se tedy skutečně o životodárné centrum světa, z něhož tryskají plodivé síly a chaos je přemožen kulturním uspořádáním země.

Obdobné rysy můžeme najít i u stromu mésu, s nímž se setkáme hned v několika příbězích. V *eposu o Errovi* čteme:

*„Místo stromu mésu, nesoucího drahokam elměšu, jsem změnil a nikomu je neukázal.
(...)
Kde je strom mésu, tělo bohů, ozdoba vládce veškerého,
dřevo čisté, vznešený mladík k vladařství vhodný,
jehož kořen v širém moři na sto dvouhodin až k hlubině podsvětí dosahuje
a jehož vrcholek nahoře sahá k Anovu nebi?“¹³*

Velmi jasně zde vidíme rysy světového stromu ve větvích dosahujícího nebe a s kořenem pronikajícím až do podsvětí. Zajímavé je také pokračování báje – v asyrské verzi se praví, že s odchodem vládce Marduka do říše mrtvých, kde si chtěl nechat vyčistit šperky (odznaky moci), byl strom mésu převrácen. Míjí se tím, že byl převrácen světový řád.¹⁴

Strom mésu však najdeme i na jiných místech, která rovněž dokládají jeho kosmický význam a životodárné či životazáchovné schopnosti. V básni *Prokletí Akkadu* ničí akkadský

¹⁰ ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 274.

¹¹ viz PROSECKÝ, Jiří et al. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 2003, s.64.

¹² viz ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 274.

¹³ HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 259.

¹⁴ viz HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 19.

král Nárámsín nippurskou svatyní Ekur a tento útok na kosmické pořádky země je vyjádřen mimo jiné následujícími verši:

*„Dal vytrhat jejich stromy mésu.
Děšť pak až k nebi vystoupil,
chrámové dveře vyrval a život v zemi byl odříznut.“¹⁵*

Následné dobytí Akkadu je pak v básni interpretováno jako hněv boha Enlila, jemuž patřila svatyně Ekur, a který v odplatě za zničení svého sídla proklel Akkad a prostřednictvím horského národa Gutejců seslal na zpupné město zkázu. Chrám jako sídlo posvátna je nositelem řádu na zemi a jeho zničení znemožňuje další život. Vytržení stromu zde slouží jako obraz naprosté zkázy, uvržení zpět do primordiálního chaosu, v němž je sice život předjímán, ale zároveň není člověku možný.

Se stromem mésu se setkáváme i dále. V básni oslavující boha Enkiho *Enki a řád světa* čteme následující popis uvedení řádu na zemi:

*„Vládce, jenž strom mésu v Abzu zasadil, nad zeměmi všemi se zvedající.
Mocný drak, jenž v Eridu stojí, jehož stín pokrývá nebe i zemi,
sad stromů ovocných, který se na zemi rozprostírá,
Enki, hojnosti pán, vládce Anunnaků,
Nudimmud, v Ekuru mocný, síla nebe i země.
(Enki), tvůj vznešený chrám zapustil v Abzu sloup nebe i země.“¹⁶*

Ve stejné básni žehná Enki zemi Melucha těmito slovy:

*„Cizino černá, tvůj strom nechť je stromem velkým, tvůj les horským stromem mésu,
trůny z něho nechť stojí ve vladařském paláci.“¹⁷*

Podívejme se ještě krátce do ugaritského textu *Narození Žravců*, kde najdeme krásný kontrast mezi životadárným prostorem reprezentovaným posvátným stromem a pustotou neobyvatelného prostředí vyjádřeného obrazem pouště:

*„a vyjdi od posvátného stromu ve středu (světa)
směrem k poušti ohromné, pusté.“¹⁸*

Uspořádaný svět jako životodárné místo vhodné k obývání tedy v mytické geografii potřebuje svůj střed, v němž dochází ke kontaktu s posvátnem a z něhož vyvěrá oživující síla celého kosmu. Strom zde slouží jako spojnice božských sfér se světem lidí a je prostředníkem i obrazem světa v jeho uspořádané celistvosti. Chaos jako předchůdce a neustálé ohrožení řádu je chápán jako zárodečný, plodivý stav, který však není místem pro

¹⁵ HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 36.

¹⁶ HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 119.

¹⁷ HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 125.

¹⁸ STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 165.

kulturní život. Je nebezpečným prostředím, které je nutno přemoci stvořením nového světa, připraveného na příchod člověka.

V mytologii chaos často nabývá podoby oceánu, řek a vody vůbec jako zárodečného prostředí par excellence: „vody symbolizují souhrn veškerých potencialit, jsou fons et origo, matricí všech možností bytí.“¹⁹ Jsou zdrojem života, jeho kolébkou, bez níž by nemohl existovat, studnicí posvátných životadárných sil. „Při potoku na obou březích vzejde rozličné ovocné stromy, jemuž nebude vadnout listí, jež nepřestane plodit, ale každý měsíc přinese rané plody, neboť vody, které je zavlažují, vytékají ze svatyně. Jeho ovoce bude sloužit za pokrm a jeho listí jako lék.“, čteme v Bibli (Ez 47,12). V sumerské básni *Strom Chullupu*, připojené v překladu do akkadštiny jako 12. tabulka k eposu o *Gilgamešovi*, můžeme číst následující verše, které mají s výše uvedeným textem mnoho společného:

*„Tenkrát byl jeden strom, tím stromem byl dub,
jenž na břehu svatého Eufratu zasazen byl.
Eufrat jej napájel vodou svou.
Z kořene jej vyvrátil jižní vítr, zlomil mu větve
a na svých vodách jej unášel Eufrat.
Když paní na příkaz Anův se přiblížila, na příkaz Enlilův se přiblížila,
svou rukou strom uchopila a do Uruku odnesla,
do krásné zahrady svaté Inanny odnesla jej.
I pečovala paní o strom rukama svýma, pečovala o něj nohama svýma
starala se paní o strom rukama svýma, starala se o něj nohama svýma.
,Kdy konečně budu moci usednout na zářící trůn?‘ pravila.
,Kdy konečně budu moci ulehnout na zářící lože?‘ pravila.
Do šířky rostl strom, jeho kmen rozetnout nemohla.
U jeho kořene si hnízdo vystavěl had, proti němuž jsou kouzla bezmocná,
v jeho větvích pták Anzu svá mláďata odchovával
a v jeho kmeni divoká žínka si obydlí vystavěla.“²⁰*

Báseň pokračuje příchodem Gilgameše, který na žádost Inanny zabije hada, vyžene ptáka a divoženku a strom porazí. Zhotoví bohyni trůn a lože, po nichž tak toužila, a sám si odnáší bubínky a paličky, které od ní dostává darem. Ty mu ale spadnou do podsvětí, kam se pro ně vypraví jeho druh a přítel Enkidu - protože však neuposlechne rady Gilgameše, jak se v podsvětí chovat, může se na zpět zemi vypravit již jen jako duch vyprávějící o poměrech vládnoucích v říši mrtvých.

Strom Chullupu nese rovněž rysy kosmického stromu²¹, tedy mohutného dubu, který je napájen z posvátných vod svaté řeky Tigris, který se dostane do zahrady domu (= chrámu) Inanny, bohyně vegetace, lásky a života, tedy na svaté místo, kde o něj vládkyně sama

¹⁹ ELIADE. Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 195.

²⁰ HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 91-92.

²¹ viz HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 332.

pečuje. Z jeho dřeva jsou nakonec vytvořeny předměty odkazující ke královské hodnosti, nabité kouzelnou mocí (vzpomeňme na požehnání boha Enkiho zemi Melucha v básni Enki a řád světa). Chullupu však má i další rysy, které jsou nám povědomé odjinud. Jsou to bytosti obývající a chránící jeho korunu, kmen i kořeny a životadárny charakter vyjádřený na tomto místě spojením s bohyní plodnosti, v jehož pozadí stojí mystérium zrození a života. Tyto rysy spojují obraz kosmického stromu s jinou, byť blízkou podobou, kterou může strom v mytologii nabývat, a to je představa stromu života.

2. Strom jako symbol obnovy a života

Strom života bývá ostatně spojován se světovým stromem v mnoha kulturách: „*Many religions believe that the cosmic tree stands for the sacrality of the world, its creation, continuation, and fertility. Thus in many cases the world tree is also a tree of life and immortality as well.*“²² Obě modalita na sebe váže i biblický strom života, který bývá rovněž interpretován jako reprezentant představy světového stromu: „*the Tree of life in Eden acquired a cosmic significance, especially in the Apocalyptic and Rabbinical symbolism where roots were said to extend from above downwards, and its branches to spread over the earth.*“²³ Oba tyto významné aspekty stromu mají tendenci se prolínat a je mnohdy obtížné je od sebe oddělit. Kosmický strom je ve své schopnosti spojit všechny modalita bytí prostředníkem, zdrojem života pro svět, jako spojnice s posvátným ho činí obyvatelným. Lze tak říci, že kosmický strom, ač tak není explicitně nazván, obsahuje v sobě skrze snahu o obnovující vitalitu kosmu prvky stromu života. Spojení života s kosmem je to nejužší možné, svět je místem pro život a život tvoří duši kosmu, je jeho myšlenkou, ideou, sebereflexí. Je jeho vědomím sebe sama a dává tak jeho existenci smysl.

Co však tvoří ony rysy, které dávají stromy do souvislosti se životem, dokonce tak úzké, že jej tak vnímají náboženské systémy celého světa a semínko tohoto povědomí je zaseto v každém z nás? Co z něj činí objekt tak vhodný pro ztotožnění se se základními silami života a světa vůbec?

Charakteristickým rysem stromu je především jeho schopnost obměny, nekonečné regenerace. A to ať už se jedná o strom, který neopadá, který evokuje stálé mládí a dlouhý, ba nekonečný život přelévající se v nesmrtelnost, anebo na zimu (či období sucha) ztrácí listí a každé jaro znovu a znovu obráží navzdory zdánlivé smrti novým životem. V obou případech je chápán jako zdroj nekonečné obnovy a životaschopnosti, který dokáže porazit i toho nejsilnějšího protivníka – smrt. „*Jako listí rašící na košatém stromu, kde jedno opadá a druhé vypučí, je stejné i pokolení z masa a krve; jedno skonává, zatímco druhé se rodí.*“ (Sír 14,18), využívá tento aspekt metafory stromu Písmo v konotaci s lidským životem. Síla symboliky stromu spočívá právě ve schopnosti se znovuzrodit, v možnosti periodického vzkříšení, která nese radostné poselství: život beze smrti je možný. Jak toužebná myšlenka pro lidstvo, stále znovu podléhající zkáze. Nutně však přichází otázka: skrývá v sobě

²² ELIADE, Mircea. *The Encyclopedia of religion*. New York: MacMillan Publishing Company, 1987, s. 28.

²³ JAMES, E.O. *The Tree of Life: An Archeological Study*. Leiden: E.J. Brill, 1966, s. 143.

symbolika stromu kromě lákavého příslibu také vodítka, kterou cestou se vydat k věčnému životu, je-li nějaká? Začněme od začátku.

Bůh stvořil prostor pro život se vším, co je k němu třeba. Stromy tvoří se semeny, tedy s potenciálem k další obnově života, aby nadále rostly samy na základě Božího impulsu a podle jeho vůle. A Bůh vidí, že je to dobré. „*Bůh také řekl: ‚Zazelenej se země zelení: bylinami, které se rozmnožují semeny, a ovocným stromovým rozmanitého druhu, které na zemi ponese plody se semeny!‘ A stalo se tak. Země vydala zeleň: rozmanité druhy bylin, které se rozmnožují semeny, a rozmanité druhy stromů, které nese plody se semeny. Bůh viděl, že to je dobré.*“ (Gn 1,11-12). Člověku dal za pokrm plody stromů dobré k jídlu: „*Bůh také řekl: ‚Hle, dal jsem vám na celé zemi každou bylinu nesoucí semena i každý strom, na němž rostou plody se semeny. To budete mít za pokrm.*“ (Gn 1,27). Stromy jsou součástí Hospodinova pořádku na zemi s určenou regenerativní schopností i funkcí sloužit člověku za pokrm danou mu do vínku jakožto Boží záměr. Jsou zde načrtnuty jako obraz životodárnosti a plodnosti zrcadlící se v Božím požehnání a tyto vlastnosti pak Písmo zachycuje v mnoha variacích.

Jednou z nejvýraznějších je metafora užívaná pro vyjádření hojnosti v rodinném životě, který měl zásadní význam a byl chápán jako výsledek Hospodinova požehnání. Není jistě nadnesené předpokládat, že v pozadí touhy po dětech je i snaha o dosažení nesmrtelnosti svého druhu, tedy pokračování vlastní krevní linie, dědictví fyzického i duchovního. Ne nadarmo se říká, že ve svých dětech žijeme dál.²⁴ I proto je početná rodina spojena s mimořádným Hospodinovým požehnáním.²⁵ „*Tvá žena bude jak plodná réva uvnitř tvého domu, tvoji synové jak olivové ratolesti kolem tvého stolu.*“ (Ž 128,3).

Vinná réva ještě spolu s fíkovníkem se v Bibli staly symbolickou dvojicí vyjadřující pokoj, mír a hojnost (případně jejich zkázu). Protože jim bude dále věnován samostatný oddíl, uveďme si nyní jen pro ilustraci dva úryvky: „*A Juda i Izrael bydleli v bezpečí po všechny dny Šalomounovy, každý pod svou vinnou révou a pod svým fíkovníkem, od Danu až po Beer-šebu.*“ (1 Kr 5,5), a podruhé: „*Sklidím je nadobro, je výrok Hospodinův, na vinné révě nezbudou žádné hrozny, na fíkovníku žádné fíky, jen zvadlé listí. Pustím na ně ty, kdo se přes ně přeženou.*“ (Jr 8,13).

²⁴ „*Starověcí Semité znali představu smrtelnosti a nesmrtelnosti v potomcích.*“ (STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 252.).

²⁵ Známe to dobře ze starozákonních příběhů, v nichž neplodné ženy otěhotní zázrakem, Hospodinovým požehnáním. Za všechny jmenujme Sáru (Gn 18,10-14) a Ráchel. Její příběh je zajímavý i tím, že v něm figurují jablíčka lásky (Gn 30,1.14-16), která někteří interpretují jako rostlinu plodnosti (tak HELLER, Jan. *Starověká náboženství*. Praha: Kalich, 1988, s. 226.).

Že byly stromy spojovány s plodností, dokládá i následující verš z knihy proroka Izajáše: „*At' neříká nikdo z cizinců, kdo se připojil k Hospodinu: ‚Hospodin mě jistě odloučil od svého lidu.‘ At' neříká kleštěnec: ‚Hle, jsem strom suchý.‘*“ (Iz 56,3). Stromy mohou vyjadřovat nejen život a plodnost v nejrůznějších podobách, ale i negativní aspekty téhož, tedy neplodnost, ničení, neštěstí a smrt. „*Vinná réva uschla, zvadl fíkovník, granátový strom i datlovník a jabloň, všechno polní stromovi je suché. Lidským synům vyschl zdroj veselí.*“, líčí sugestivně prorok Jóel čas neštěstí (Jl 1,12).

I v Sumeru se setkáváme se stromem či spíše rostlinou života, která může přinést vytouženou plodnost. Hrdina Etana ze stejnojmenného eposu se snaží nalézt rostlinu zrození pro svou neplodnou ženu. Ve svém hledání se obrací na boha slunce Šamaše:

*„Pane, vynes svůj výrok: dej mi rostlinu zrození!
Ukaž mi rostlinu zrození, zbav mne mého břemene, založ mi mé jméno!“*²⁶

Pomoci mu má orel, který ho na svých perutích vynese do nebe, kde mají podle snu rostlinu hledat. Text je značně poškozen, jisté ale je, že Etanovi se přání splní a vytouženého syna a svého následníka nakonec získá, ačkoli není zcela zřejmé, že to bylo právě pomocí rostliny života.²⁷ I zde se tedy setkáváme s představou, že potomci jako pokračovatelé rodu jsou vlastně nositeli nesmrtnosti.

Ve slavném eposu o *Gilgamešovi*²⁸ se bájný hrdina snaží o dosažení nesmrtnosti hledáním rostliny života. Poté, co ji nakonec nalezne na dně moře (!) a vyzvedne ji odtud, ukradne a sežere ji had²⁹, zatímco hrdina se koupe v nedalekém prameni. Jeho pouť tak končí nezdarem. Jak ostatně píše Sabatino Moscati: „*Převládajícím motivem v těchto bájích je hledání nesmrtnosti; hledání marné, protože ani sebesilnější a sebemoudřejší člověk nemůže uniknout svému osudu.*“³⁰ Je to úděl, s nímž se lidé rodí – jen výjimeční se mohou těšit milosti bohů a alespoň se pokusit zvrátit běh věcí, vždy však s nejistým výsledkem. Jen spravedliví se mohou těšit milosti Boží a doufat v Jeho zásah do běhu věcí, vždy však s výsledkem určeným Hospodinem, nikoli lidskou pýchou.

V ugaritském textu *Šachar a Šalim* se setkáváme s následujícími zajímavými verši, které bývají rovněž vykládány ve spojitosti s plodností:

²⁶ HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 223.

²⁷ HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 228.

²⁸ Zajímavá je etymologie tohoto jména - Gilgameš vychází z původního Bilgames, které v sumerštině znamená „výhonek stromu *mésu*“ (viz. PROSECKÝ, Jirí et al. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 2003, s. 82.).

²⁹ Jedná se o velmi symbolické gesto - hadi byli vnímáni s určitou ambivalencí, na jedné straně jako symboly smrti, na druhé však také života, plodnosti či léčení (vzpomeňme řeckého Asklépia). Rostlinu života tak nakonec získal někdo, kdo má k nesmrtnosti mnohem blíže nežli člověk.

³⁰ MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha, Odeon, 1969, s. 59.

*„Smrtelník a pán se usadil,
v jeho ruce žezlo neplodnosti,
v jeho ruce žezlo vdovství.
Prořezávají jej prořezávači vína,
vážou jej vázači vína.
Nechali padnout úponek jeho jako ten vinný.“³¹*

Text je vykládán jako svatební liturgie. Ondřej Stehlík k tomu píše: *„Metaforicky je zde popsán rituál svatební obřízky. Obřízka byla pravděpodobně původně částí rituálu manželské smlouvy (Ex 4,25). Na jedné straně krvavá deflorace, na druhé straně krvavá obřízka. Neobřezaný nebyl způsobilý vstoupit do stavu manželského (srv. Gn 34,14). Neobřezané ‚žezlo‘ bylo žezlem neplodnosti a vdovství, protože nebylo myslitelné, aby se podílelo na koitu a tak oplodnilo.“³²* Obřízka byla velmi úzce spojena s rostlinným světem také v Bibli, jak můžeme číst v knize Leviticus: *„Až přijdete do země a budete sázet různé ovocné stromy, bude vám jejich ovoce nedotknutelné jako neobřízka; po tři roky bude pro vás neobřezané, nesmí se jíst.“* (Lv 19,23). Oba citáty pojí liturgické vlastnosti rostlin založené na jejich posvátném životadárném charakteru, v němž hrají klíčovou roli právě jejich plodnostní rysy. Pojí je úzké pouto mezi plodností a požehnáním, dětmi a rodiči, Bohem a lidmi. Touto spojnicí, mízou napájející svět Boží vůlí, je křehká i mocná síla věčného proudu lásky.

Stromy mají pozoruhodnou schopnost vyjádřit na základě svých přirozených vlastností lidskou touhu po životě a obnově. Ve spojení s prvními verši knihy Genesis popisujícími Hospodinem ustavený pořádek ve světě poukazují na to, že vše má své místo určené Bohem včetně úlohy, kterou mu je v životě uloženo naplnit. Hospodinův řád udržuje rovnováhu ve světě, chrání ho před možnými vpády chaosu, tolik nebezpečného pro život, byť s ním zároveň tak úzce spojeného. Je spoután do doby, než někdo tento řád poruší, osvobodí chaos a otevře mu cestu do světa. Následující kapitoly budou pojednávat o schopnosti stromů vyjádřit tato narušení i o roli, kterou je jim díky šíři jejich metaforického vyjádření a zároveň velké názornosti dáno v těchto příbězích sehrát.

³¹ STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 252.

³² STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 253.

3. Rajská zahrada

Zahrada bývá asociována s klidem, bezpečím, s hojností. Se zurčením vody v potoce, bzučením hmyzu v korunách stromů, se sladkým ovocem, zelení a tichem. Je spojena s představou chráněného území, ohrady či hrazení. Jan Heller sleduje v knize *Hlubinné vrty* etymologii výrazů označujících zahradu až k dávným představám hradu (německé *Garten* odvozuje až k chetitskému slovu *gurta* znamenajícímu hrad), opatrovanému místu vyžadujícímu péči (v případě řeckého *képos*, původně osázeného a zalévaného pozemku) a ovocnému sadu, parku či háji při chrámech, k němuž odkazuje prastarý perský výraz *pardes*³³, dnešní *paradise* v angličtině. V těchto posvátných hájích zakládaných u svatyně byla realizována představa dokonalého počátku (a ovšem i konce) světa, v němž jsou zvířata, rostliny, lidé i božské mocnosti v dokonalé harmonii, v němž je svět mladý a neposkvřený.

Tak i hebrejský výraz *gan* značící zahradu odkazuje k péči a ochraně. Etymologie směřuje ke slovesu *ganan*, znamenajícímu hájit, chránit.³⁴ Zahradu tvoří Hospodin, a to nikoli pro své potěšení, ale pro člověka³⁵. „*Tím se ukazuje první z důležitých rysů ráje: Vzniká tam, kde je někdo hotov být tu pro druhého.*“³⁶, píše k tomu Jan Heller v *Hlubinných vrtech*. Bůh však vložil člověka do zahrady nikoli kvůli lenošení či užívání si, jak si dnes s chutí ráj představujeme my, pohlceni atmosférou zahálčivé doby. „*Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil.*“, čteme v Písmu (Gn 2,15). Péči o zahradu tak člověk plní Boží vůli a udržuje ji, aby zůstala místem setkávání s Hospodinem. Protože právě v tom spočívá pravé zobrazení Boha³⁷, jak píše Jan Heller v následujícím poetickém úryvku: Člověk „*dostal za úkol zobrazovat Boha a jeho milostivou vůli, jeho lásku a věrnost rázem svého jednání. A podstatou tohoto Božího jednání je být tu pro druhé. Tak se láskou zakládá i pěstuje ráj.*“³⁸ Ráj tak můžeme chápat jako obecnství, jako prostor, který se může zvat rájem pro sílu pravé, z hlubin nitra vyvěrající lásky pojící ty, kteří jsou tu pro sebe navzájem. Písmo zrcadlí tuto myšlenku v Šalamounově Písni, jak píše Francis

³³ viz HELLER, Jan. *Hlubinné vrty*. Praha: Kalich, 2008, s. 9.

³⁴ viz HELLER, Jan. *Hlubinné vrty*. Praha: Kalich, 2008, s. 11.

³⁵ viz Gn 2,8.

³⁶ HELLER, Jan. *Hlubinné vrty*. Praha: Kalich, 2008, s. 13.

³⁷ viz Gn 1,27.

³⁸ HELLER, Jan. *Hlubinné vrty*. Praha: Kalich, 2008, s. 14.

Landy: „*since it portrays Paradise in this world, rediscovered through love.*“³⁹ Ve skutečné lásce se mezi lidmi objevuje Bůh.

Člověk pečuje o zahradu, kterou dostal do opatrování, Hospodin pečuje o člověka: „*Hospodin Bůh dal vyrůst ze země všemu stromovi žádoucím na pohled, s plody dobrými k jídlu, uprostřed zahrady pak stromu života a stromu poznání dobrého a zlého.*“ (Gn 2,9). Dává člověku pokrm, život, družku⁴⁰, ale i první zákaz, zkoušku poslušnosti, zkoušku lidského chápání ráje: „*A Hospodin Bůh člověku přikázal: ‚Z každého stromu zahrady smíš jíst. Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez. V den, kdy bys z něho pojedl, propadneš smrti.‘*“ (Gn 2,16-17). Staví člověka před dilema, zda nadále naplňovat vlastním jednáním Boží vůli a zobrazovat tak Hospodina, či zda se vzepřít a o své vlastní vůli se rozhodnout vědomě jednat proti Božímu zakazu, stát se *svévolníkem* v iluzi, že bude roven Bohu - a tak i pokřiveným odleskem pravého obrazu.

V tomto věčném příběhu o lidské domýšlivosti vedoucí k pádu, o ztrátě ráje ve smyslu obecnství s Bohem, o provinění a Boží milosti, hrají klíčovou roli dva stromy, dva symboly. Zobrazují onu volbu, oba lákají čarovným ovocem - strom života a strom poznání dobrého a zlého.

3.1 Strom poznání dobrého a zlého a první selhání člověka

Už staří Babyloňané věřili, že vstup do ráje střeží dva stromy, strom života a strom pravdy.⁴¹ Ve starozákonní knize Genesis vidíme podobný obraz, dva ústřední stromy patřící k sobě, aby vytvořily jediný celek skutečného života. „*Indeed, the ‚tree of wisdom‘ belonged with the tree of life in the center of the garden precisely because, in line with numerous passages in Scripture, wisdom and life belong together.*“⁴² V Písmu můžeme nalézt četné příklady, které dokládají toto vědomí spřízněnosti moudrosti a života. Tak čteme v mudroslovné literatuře Starého zákona o moudrosti například toto: „*Stromem života je těm, kdo se jí chopí, blaze těm, kdo se jí drží.*“ (Př 3,18), nebo: „*Vždyť ten, kdo mě nalézá, nalezl život a došel u Hospodina zalíbení.*“ (Př 8,35), či: „*Učení moudrého je zdrojem života,*

³⁹ LANDY, Francis. The Song of Songs and the Garden of Eden. in: *Journal of Biblical Literature*. 1979, roč. 98, č. 4, s. 513.

⁴⁰ viz Gn 2,20-23.

⁴¹ viz ELIADE, Mircea. *The Encyclopedia of religion*. New York: MacMillan Publishing Company, 1987, s. 28.

⁴² WILDER, William N. Illumination and investiture: the royal significance of the tree of wisdom in Genesis 3. in: *Westminster Theological Journal*, 2006, roč. 68, č. 1, s. 56.

pomůže uniknout léčkám smrti.“ (Př 13,14), a také: „*Být ve stínu moudrosti je jako být ve stínu peněz, avšak užitečnější je poznat moudrost: ta zachovává život tomu, kdo ji má.*“ (Kaz 7,12).

Moudrost zachovává život, je-li to pravá moudrost získaná v následování Hospodina, protože právě následování Boha je životadárné. Člověk v rajském příběhu však nerespektuje Boží nařízení a domáhá se poznání vlastními silami v rozporu s Hospodinovou vůlí, což ho ke skutečné moudrosti přivést nemůže – vede to však ke ztrátě života.

Jaký vztah tedy k sobě mají oba stromy, život a poznání, leží-li mezi nimi smrt? Na jedné straně je možné dívat se na tento příběh diachronně v kontextu mytologických vyprávění jiných národů a dospět k závěru, že strom života je v biblickém příběhu onou obtížně dosažitelnou rostlinou života rostoucí ve středu světa (ráj!), k níž vede cesta přes mnohé překážky (souboj s netvorem, drakem či hadem, který nemusí mít nutně rozměr fyzické bitvy⁴³) a s jejímž dosažením je spojeno značné nebezpečí.⁴⁴ Vzpomeňme na Gilgamešovo hledání rostliny života na dně oceánu a její krádež hadem, o níž jsme psali výše. Mircea Eliade jde v tomto výkladu dokonce tak daleko, že vidí v hadovi strážce stromu života, který ponouknutím k porušení Božího zákazu ochrání jeho plody.⁴⁵

Písmo se však ubírá poněkud odlišnými cestičkami od těch, které nabízí mytologie okolních národů.⁴⁶ Příběhy, jejichž obdoby můžeme číst a slyšet ve vyprávěních okolí, sice v Bibli najdeme, ovšem ve značně přepracované podobě. Jen málokdy bývá jejich vyznění předvídatelné na základě znalostí mytologie sousedů, a pokud bychom se s tímto pojetím smířili, je pravděpodobné, že bychom se dopustili značného zjednodušení. Právě riziko redukce obsahu nám dnes znemožňuje se se samotným mytologickým vysvětlením biblických příběhů spokojit.

Jak bylo řečeno výše, Hospodin stvořil pro člověka dokonalou zahradu se vším, co je dobré pro život. Ustavil ho zde k jejímu obdělávání a střežení⁴⁷ a pobýval tu ve společenství s ním. Stanovil mu jediný zákaz, jedinou zkoušku věrnosti, hranici, již není radno z vlastní

⁴³ viz ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 289.

⁴⁴ tak viz. ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 287.

⁴⁵ viz ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 288.

⁴⁶ „*We can say that the ancient Israelites's religion made use of the mythologems known from non-Jewish surrounding and tailored them for own purposes; as time went on, the tradition (namely mystic tradition) integrated the mythic motifs in their pristine form (which also applies to tree symbol) and developed them (using creative and sometimes surprising and rather complex structures.*“ (HOLUBOVÁ, Markéta. The Tree of Life and The Tree of Knowledge of Good and Evil. in: BLAŽEK, Jiří et al., eds. *Šalom: pocta Bedřichu Noskovi k sedmdesátým narozeninám*. Brno: L. Marek, 2012, s. 313-314.)

⁴⁷ viz Gn 2,15.

vůle překročit. Pověděl mu také o následcích, které přijdou, pokud nařízení poruší.⁴⁸ Člověk tak má k dispozici všechny informace, které potřebuje, aby mohl žít spokojeně ve společenství s Bohem a svou činností naplňovat Jeho obraz. Přesto však ono jediné nařízení poruší a navždy tak změní svůj pohled na sebe, Boha i svět, který byl pro něho stvořen.

Zajímavá je úvaha Herolda Sterna o tom, jak vnímal člověk dobro a zlo před překročením zákazu. Předpokládá, že Adam znal obě tyto modalities již před jeho porušením, ale v poněkud jiné rovině – chápal, co je dobré pro něj jako organismus. Jeho chápání dobra a zla se blížilo intuitivnímu vnímání zvířat, což ovšem není míněno v žádném ohledu pejorativně. „*An animal acts on the basis of its instinctive emotional structure. It knows the good in that it is emotionally aware of what it needs. (...) However, it does not know evil in the sense that it can choose or act evilly. Its instincts guide it so that it chooses what is good for itself; it, therefore, cannot desire what is evil. A knowledge of good and evil is, therefore, a means for making a choice. We do not mean to imply that Adam was incapable of choosing, before eating the fruit. On the contrary, he could clearly choose to obey God or not. But he could not choose to act in an evil or unnatural way unless he first had knowledge of these evil and unnatural ways.*“⁴⁹

V myslí člověka tak došlo ke značnému posunu, změně: „*To be forced to choose between alternatives, one of them good and the others evil, is a sign that the organism has lost its simple direct orientation to its natural good and is tempted with alternative modes of action which are not natural function of that organism.*“⁵⁰ Po snědení ovoce ze stromu poznání získal člověk schopnost vnímat odstíny zla a především možnost volit mezi nimi. Strom poznání tedy přináší člověku možnost volby odlišnou od té, kterou do té doby znal. Přináší mu totiž poznání, které není určeno nepřipraveným, poznání velmi mocné a vpravdě určené pouze Bohu. Jedná se o silnou zbraň, a to dosti nebezpečnou a dvousečnou, s níž se ostatně, jak vidno všude v současnosti stejně jako po celou historii lidstva, člověk nikdy nenaučil zcela správně zacházet. Hospodinův zákaz tak můžeme chápat jako ochranu člověka před ním samým, před potenci, která v něm byla přítomna, jako Boží milosrdenství. Je to však tak jednoduché? Proč tedy Hospodin onen strom poznání v zahradě vůbec nechal vyrůst, jinými slovy, proč člověku odhaluje možnost, která mu byla a klidně mohla být do konce jeho dní skryta? K odpovědím se dobereme postupně.

⁴⁸ viz Gn 2,17.

⁴⁹ STERN, Herold S. Knowledge of good and evil. *Vetus testamentum*. 1958, roč. 8, č. 4, s. 409.

⁵⁰ STERN, Herold S. Knowledge of good and evil. *Vetus testamentum*. 1958, roč. 8, č. 4, s. 410.

Konkrétní důsledek hříchu a onoho poznání alternativ vyjadřuje Bible jako změnu vnímání sebe sama, světa okolo i své a Hospodinovy role. Ačkoli se na první pohled zdá, že hadovy sliby⁵¹ byly vyslyšeny, jak upozorňuje William Wilder: „*Strangely, his account of the potential blessings is an accurate prediction of what actually happens. As a result of eating from the tree, their eyes are indeed opened (Gn 3:7) and they do indeed come to know good and evil (Gen 3:22).*“⁵² - skutečnost se postupně ukazuje poněkud jinak. V Písmu čteme o bezprostřední reakci Adama a jeho družky na porušení zákazu a vidíme okamžitou změnu, kterou mělo ono „otevření očí“ na jejich úsudek. Oba mají najednou potřebu se před Hospodinem skrýt⁵³, jako by měli pocit, že je Bůh nenajde, že neví o jejich úkrytu a nezná jejich byť i nejskrytější myšlenky - že není vševědoucí.⁵⁴ Když se pak Hospodin člověka zeptá, zda nejedl ze zapovězeného stromu, dočká se dětské a nám všem tak dobře známé odpovědi: to já ne, to ona a ty⁵⁵, všichni okolo, jen ne já - tedy neschopnosti nést za své vlastní činy odpovědnost.⁵⁶

Navzdory hadově ujištění se zdá, že se člověku oči spíše zastřely, než otevřely. Jiří Beněš⁵⁷ pracuje při výkladu této pasáže s původním hebrejským slovem *arúm* (plurál *arumím*), které záměrně nepřekládá, aby vynikla jeho mnohovýznamnost. *Arumím* byli muž i žena v Gn 2,25⁵⁸, kde je jeho význam v kontextu neutrální. Nejvíce *arúm* ze vši polní zvěře je had⁵⁹; lidé po požití ovoce ze stromu poznání zjišťují, že jsou *arumím*⁶⁰; ze stejného důvodu se lidé skryjí před Hospodinem a tento výraz najdeme i v Jeho otázce, kdo jim řekl, že jsou *arumím*.⁶¹ Termín tak sám o sobě není negativní, pouze odhaluje pokřivení subjektivního vnímání člověka, který v momentě, kdy zjistí, že je *arúm*, ačkoli byl takový už předtím, pokládá tento stav za něco nepatřičného. „*Člověk, který byl nějakým způsobem stvořen, dochází na základě informací od hada k poznání, že s ním není něco v pořádku. Tedy že Bůh jej stvořil špatně – s chybou, kterou musí pomocí fíkových listů opravit. Sebeopravování, čili zastírání domnělých nedostatků, je vlastně zpochybňování kvality Hospodinova stvoření, které je ovšem dobré. Navíc se jedná o pouhou dedukci, protože objektivně vzato s člověkem*

⁵¹ viz Gn 3,4-5.

⁵² WILDER, William N. Illumination and investiture: the royal significance of the tree of wisdom in Genesis 3. in: *Westminster Theological Journal*, 2006, roč. 68, č. 1, s. 53.

⁵³ viz Gn 3,8.

⁵⁴ viz BENEŠ, Jiří a VAŽURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 97.

⁵⁵ „*Člověk odpověděl: „Žena, kterou jsi mi dal, aby při mně stála, ta mi dala z toho stromu a já jsem jedl.“*“ Gn 3,12.

⁵⁶ viz BENEŠ, Jiří a VAŽURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 100.

⁵⁷ viz BENEŠ, Jiří a VAŽURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 87.

⁵⁸ „*Oba dva byli nazí (arumím) a nestyděli se.*“

⁵⁹ „*Nejzchytřejší (arum) ze vši polní zvěře, kterou Hospodin Bůh učinil, byl had.*“ Gn 3,1.

⁶⁰ „*Oběma se otevřely oči: poznali, že jsou nazí (arumím).*“ Gn 3,7.

⁶¹ „*Bůh mu řekl: Kdo ti pověděl, že jsi nahý (arum)?*“ Gn 3,11.

nic v nepořádku není.“⁶² Dochází tedy k deformaci lidského vidění světa a sebe v něm a narušení vztahu s Bohem. Zároveň se dozvídáme, že člověk je zvláštním způsobem spřízněn s hadem⁶³, s tím úskočným tvorem, který zprostředkuje jeho pád.

Zastavme se nyní na malý okamžik právě u hada a jeho spřízněnosti se stromy v mytologii starého Předního východu.

3.1.1 Obyvatelé stromu: had, orel a divoženka

Ačkoli je had v Písmu chápán zpravidla negativně, jak o tom vypovídá Gn 3; 2K 11,3 či Zj 12,9, ale také Iz 27,1 nebo Dt 8,15, najdeme jej ve Starém zákoně také v relativně (vzhledem k pozdějšímu uctívání⁶⁴) pozitivní roli. V době putování pouští vztyčí Mojžíš bronzového hada, který „*byl snad symbolem vítězství nad zlem (Nu 21,9).*“⁶⁵, a to dokonce na Hospodinův pokyn: „*Hospodin Mojžíšovi řekl: ‚Udělej si hada Ohnivce a připevni ho na žerd’. Když se na něj kterýkoli uštknutý podívá, zůstane naživu.‘*“ (Nu 21,8). Obě pojetí (tedy potřeba se vymezit proti zavrhanému kultu okolí i představa jeho léčivé či životodárné moci) vycházejí z faktu, že u okolních národů byl had běžnou součástí náboženství, zejména pak kultu plodnosti. Úzce to souvisí s jeho přirozenými vlastnostmi, zejména se schopností svlékat kůži a zachovávat si tak zdánlivě stálé mládí a nesmrtelnost⁶⁶, a dále pak s faktem, že bydlí v zemi a často se objevuje a mizí velmi náhle, kvůli čemuž bývá dáván do spojení s podsvětím a dušemi mrtvých⁶⁷. K ambivalenci jeho vnímání přispívá samozřejmě také jed, díky němuž v sobě had pojí život i smrt. Kvůli těmto vlastnostem se stává symbolem obnovy, plodnosti⁶⁸ a života - ozvuky této víry ostatně vidíme v podobě symbolu Asklépiovy hole, užívaného dodnes jako známý odznak lékařství. Had odkazuje ke smrti i znovuzrození, což spoluvytváří jeho posvátný charakter: „*The snake or the serpent was a kind of medium*

⁶² BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 93-94.

⁶³ viz BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 88.

⁶⁴ viz 2 Kr 18,4.

⁶⁵ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1992, s. 193.

⁶⁶ „*Their swiftness and peculiar locomotion, along with the periodical sloughing of their skin, their glistening, and the venom of some species have given them a place apart in the animal world. Their supposedly sinister character and dangerousness cause fear; their enigmatic and ambivalent nature has led human beings to contradictory assessments of them: On the one hand, they are thought of as evil and as a cause of death; on the other, they are believed to embody beneficial and even divine powers.*“ (JONES, Lindsay. *Encyclopedia of religion*. Farmington Hills: Thomson Gale, 2005, s. 8456.)

⁶⁷ viz ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 178.

⁶⁸ Falický charakter hada související s tvarem jeho těla zmiňuje Eliade: ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 176.

to gain access to the divine world, a kind of key so to speak. It was considered a sacred life-living animal. “⁶⁹

Had, ačkoli je díky Bibli nejznámějším, není jediným, kdo se v mytologii ve spojitosti s posvátnými stromy objevuje. V již výše citované sumerské básni *Strom Chullupu* najdeme vedle hada ještě orla, obývajícího korunu stromu, a divoženku, žijící v jeho kmeni: „*U jeho kořene si hnízdo vystavěl had, proti němuž jsou kouzla bezmocná, v jeho větvích pták Anzu svá mláďata odchovával a v jeho kmeni divoká žinka si obydlí vystavěla.*“⁷⁰ Jiří Prosecký nabízí spojitost s Písmem: „*Příbuznou mezopotamské démonky Lilítu je biblický ‚upír‘ lilit (Iz 34,14-15), který přebývá v blízkosti ‚zmije‘ a ‚supa‘, stejně jako démonka (divoženka) Lilítu obývá kmen stromu chuluppu společně s hadem a ptákem Anzuem.*“⁷¹

Jan Heller v knize *Starověká náboženství* uvádí *mýtus o Melquartovi*, v němž figuruje olivovník: „*Na jeho špici sedí orel a okolo kmene se vine had.*“⁷² Orla a hada najdeme pospolu také v *eposu o Etanovi*, kde obývají topol rostoucí na posvátné půdě:

„...ve stínu svatyně rostl topol...
*U kořene topolu si hnízdo udělal had,
v jeho koruně se orel usadil.*“⁷³

V tomto příběhu se orel a had přes počáteční nevraživost spřátelí a uzavřou na to přísahu. Orel ji však poruší, sežere hadovi mláďata a stihne ho trest boha Šamaše, při kterém přísahali. Šamaš však nakonec za orlem pošle hrdinu Etanu, jemuž orel pomůže nalézt rostlinu života (viz. kap. 3). Stane se tak pomocníkem při dosažení plodnosti a nesmrtelnosti. Jak píše Udo Becker: „*Ptáci, kteří žijí v koruně kosmického stromu, mohou být také symboly vyšších stupňů duchovního vývoje a existence.*“⁷⁴ Mohou tak člověku pomoci na jeho cestě k vyšším stupňům bytí.

Obyvatelé stromu jsou však nejen pomocníci, ale především strážci pokladu, který posvátný strom ukrývá – věčného života. Jeho dosažení je nutně ztíženo, ostatně dosíci nesmrtelnosti lze jen velmi obtížně, je to na samé hranici možného. Strom tedy roste na nepřístupném místě (na konci světa, v jeho středu či ráji, na dně oceánu apod.), je střežen netvorem či hadem a ten, kdo chce získat jeho plody, musí s netvorem bojovat a zvítězit⁷⁵. K tomu Eliade píše: „*Boj s netvorem má zcela zjevně iniciační význam: má-li se člověk stát*

⁶⁹ KESSEL, Leo van. A catechesis on the tree and the snake. *Afer.* 1970, s. 58.

⁷⁰ HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 91-92.

⁷¹ PROSECKÝ, Jiří et al. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 2003, s. 129.

⁷² HELLER, Jan. *Starověká náboženství*. Praha: Kalich, 1988, s. 294.

⁷³ HRUŠKA, Blahoslav et al. *Mýty staré Mezopotámie*. Praha: Odeon, 1977, s. 219.

⁷⁴ BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2002, s. 277.

⁷⁵ viz ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 289.

*hrdinou a mít tak právo stát se nesmrtelným, musí podstoupit ‚zkoušky‘.*⁷⁶ Strážci stromu tak na jedné straně ztěžují a střeží cestu, na druhé straně jsou však i určitými prostředníky dosažení kýženého cíle – pakliže jsou poraženi, vychází člověk ze zápasu s nimi posílen, očištěn – a připraven.

Také Písmo popisuje marný iniciační zápas s hadem, ve kterém ovšem Adam selhává a ztrácí naději na nesmrtelnost. Tedy – takto by vyprávění jistě končilo, pokud by se jednalo o epos jednoho z okolních národů a ne o biblický příběh. Bible však nevypráví příběh dávného mytického hrdiny, který posluchačům sděluje, že dosažení nesmrtelnosti je úkol takřka nemožný a doslova nadlidský a splnit jej mohou jen výjimeční jednotlivci pouze s nejvyšším vypětím sil. Vyznění biblického vyprávění je zcela odlišné. Ano, cesta ke stromu života je střežena, ano, člověk na počátku selhal a ozvuky tohoto selhání si neseme všichni. Nejedná se však o konečný stav, na němž nelze nic změnit. Poselství příběhu tkví ve snaze ukázat, v čem spočívalo ono selhání, a naznačit cestu. Protože navzdory prvotní pohružce Hospodin člověka ušetřil, nenechal ho okamžitě zemřít, a ačkoli mu zároveň zabránil dosáhnout nesmrtelnosti v prvním plánu, v tom druhém mu sděluje, že cesta uzavřená není. Je střežena, je obtížnější, ale stále otevřená.⁷⁷ Tak Hospodin vyjevuje své milosrdenství a lásku k člověku a otevírá mu náruč, protože není větší radosti než přijmout ztraceného syna, který se rozhodl k návratu.⁷⁸

3.1.2 Důsledky prvního selhání člověka

Adam byl stvořen s možností volit, ale nebyl si vědom existence alternativ až do setkání s Hospodinovým zákazem.⁷⁹ V onom okamžiku učinil volbu, učinil ji však svévolně a proti Boží vůli. Otevřely se mu oči a poznání proměnilo jeho pohled na svět i sebe sama a jeho subjektivní vnímání už náhle nebylo stejné jako dřív. *„Výsledek tohoto poznání je destruktivní, protože ničí vnitřní svět člověka.“*, píše Jiří Beneš.⁸⁰ Lidské chápání světa se relativizuje, dobro i zlo ztrácí jasné kontury a v neposlušnosti vůči Hospodinu se zdeformuje vidění sebe sama ve světě, místa svého i ostatních. *„Člověk se propadá do bludu, který byl*

⁷⁶ ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004, s. 289.

⁷⁷ viz HELLER, Jan a PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 28.

⁷⁸ viz L 15,11-32.

⁷⁹ viz STERN, Herold S. Knowledge of good and evil. *Vetus testamentum*. 1958, roč. 8, č. 4, s. 410.

⁸⁰ BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 96.

vyvolán překročením Hospodinova příkazu.“⁸¹ Následky jsou katastrofální: „Především se začne v člověku rozpadat jeho obraz Boha.“⁸² Ničí se dosavadní společenství a začíná vnitřní rozklad člověka. Ocitá se v zajetí pýchy, do něhož ho dovedla jeho touha být roven Bohu⁸³, a ačkoli se mu otevřelo poznání dobrého a zlého, pýcha jeho pohled zdeformovala. V této krátkozrakosti se tak jeho schopnost skutečně rozlišit, co je dobré a co špatné, značně omezila, a to v konečném důsledku především na to, co je v krátkodobém horizontu dobré pro něj samotného. Pýcha podněcuje sobectví. A to je všelidská situace, s níž se dobře známe i dnes.

Hospodin pak člověku v reakci na jeho selhání a pokračující rozklad zamezuje přístup ke stromu života. „I řekl Hospodin Bůh: ‚Teď je člověk jako jeden z nás, zná dobré i zlé. Nepřipustím, aby vztáhl ruku po stromu života, jedl a byl živ navěky.‘“ (Gn 3,22). A to Hospodin nechce, „alespoň zatím, dokud je mezi ním a člověkem roztržka či jedním slovem hřích. Znamenalo by to, že by hřích nebyl překonán, nýbrž potvrzen natrvalo.“⁸⁴ Nechává strom střežit⁸⁵ a biblický text tak dává tušit, že cesta není uzavřená, pouze značně nesnadná. „Jinak řečeno: člověku tedy není Božím rozhodnutím ‚jednou provždy‘ odepřen ráj, nýbrž svémocná věčnost, zde zastoupená šifrou stromu života.“⁸⁶

V důsledku selhání člověka je celá země trestána místo něho a on z ní dobývá potravu v trápení a bolesti⁸⁷, protože pakliže je člověk v nesouladu s Bohem, je tím v nesouladu s celým Jeho stvořením. Bolest, která má člověka odted' provázet, však není trestem, pokud si uvědomíme, že skutečným důsledkem měla být smrt. „Je výrazem milostivého Božího přístupu k člověku. Svou vinou se lidé dostali do stavu, ve kterém v podstatě nelze žít. Proto aby mohli přežít a měli navíc možnost vrátit se k Bohu, musí vstoupit do ‚očisťující‘ bolesti. Ta má jako záchranný mechanismus člověka chránit od dalšího selhání, které by ho patrně zničilo.“⁸⁸ Kdo nežije v souladu s Bohem, žije v iluzi o sobě a světě a jeho obraz reality je zkreslený. V tomto stavu narušení může správnou perspektivu dát jedině Bůh, to on je lucernou, díky níž se člověk na své cestě může opět najít.

⁸¹ BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 99.

⁸² BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 94.

⁸³ viz ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení I*. Praha: Oikoymenth, 2008, s. 180.

⁸⁴ HELLER, Jan a PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddily knih Mojžíšových*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 29.

⁸⁵ viz Gn 3,24.

⁸⁶ HELLER, Jan a PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddily knih Mojžíšových*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 28.

⁸⁷ viz Gn 3,17.

⁸⁸ BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 106.

Jestliže Bůh člověka vyhnal z ráje a přístup ke stromu života dal střežit, je to především akt milosrdenství⁸⁹, s nímž Hospodin nedovolí, aby člověk v hříšném stavu setrval v nesmrtelnosti navěky. Ačkoli je mu nadále dána jako životní nutnost smrt, je to vlastně Bohem daná šance na obnovu původního stavu. Oba stromy tedy nakonec vedou k životu – strom poznání jako „*metafora, kterou je testována naše ochota podřídít se hranicím, jež nám Bůh klade*“⁹⁰, je vlastně jen delší cestou, která v posledku znovu končí u Boha, pakliže se člověk pro tuto cestu rozhodne. Strom poznání tak není nutné vnímat jen v prvním plánu jako vedoucí k pádu, ale v tom druhém také jako cestu k povznesení. Bude jistě složitější, delší a plná bolesti. Hospodin však prokázal, a to je to nejzásadnější sdělení tohoto příběhu, že i když člověk poruší jeho nařízení, stále má naději na Boží milost, protože Jeho láska k člověku trvá.

Nařízení nepojít ze stromu poznání tak bylo ochranou člověka, Hospodinovým milosrdenstvím, aktem lásky, který se opakuje v Jeho reakci na lidský hřích. Oba stromy můžeme chápat jako symbolické vyjádření onoho souboje svévole proti poslušnosti, touhy po svémocném poznání na úkor obecnství s Bohem, jehož důsledkem je ztráta života a nabytí pochybné moudrosti, neboť moudrosti nelze dosáhnout svévolí. Přesto však Hospodin nezanechá člověka smrti. Bible přeci nekončí tímto aktem nedověry člověka – dějiny spásy, jak dokládá Písmo, naopak právě začínají. Stromem poznání se začíná cesta ke stromu života.

3.2 Strom života v Písmu

Strom života je nejvíce znám z prvních kapitol knihy Genesis.⁹¹ Opakuje se však v mnoha dalších místech Písma, v nichž se jeho role lehce mění, vždy však zůstává ukazatelem správné cesty, vedoucí k Bohu jako zdroji všeho života. Nejhojněji jej nalezneme v mudroslovné literatuře, především v knize Přísloví⁹². Tak čteme v Př 3,18, že stromem života je moudrost⁹³. Musíme však v kontextu rajského příběhu chápat, že se tu nejedná o moudrost svévolnou, dosaženou navzdory Hospodinovým příkazům a vůli. Autor

⁸⁹ viz BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 101, 102.

⁹⁰ BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 72.

⁹¹ viz Gn 2,9; 3,22.24.

⁹² V Příslovích se strom života objevuje celkem čtyřikrát: Př 3,18; 11,30; 13,12; 15,4.

⁹³ „*Stromem života je těm, kdo se jí chopí, blaze je těm, kdo se jí drží.*“

textu tuto skutečnost vyzdvihuje jako zásadní ponaučení a předporozumění, s nímž je nutné k poznání přistupovat: „*Počátek poznání je bázeň před Hospodinem, moudrostí a kázní pohrdají pošetilci.*“ (Př 1,7). Touha vyvarovat se stejných chyb znovu zaznívá i z následujícího textu: „*Důvěřuj Hospodinu celým srdcem, na svoji rozumnost nespolehej. (...) Nebud' moudrý sám u sebe, boj se Hospodina, od zlého se odvrát'.*“ (Př 3,5.7). Skutečná moudrost nepochází z lidské sféry, ale jediné od Hospodina: „*Neboť moudrost dává Hospodin, poznání i rozumnost pochází z jeho úst.*“ (Př 2,6). Jedině moudrost pocházející od Boha může být zdrojem života, svévolná touha po poznání bez opory v Hospodinu je jako veškerý odklon od Něho nebezpečná a může vést k destrukci, jak nám ji ukazuje příběh v Gn 3.

Podobně i Sírachovec zdůrazňuje, že skutečného života člověk dosáhne jediné poslušností Bohu: „*Znalost Hospodinových přikázání, toť výchova k životu, kdo činí, co se jemu líbí, budou sklízet ovoce stromu nesmrtnosti.*“ (Sír 19,19). Ten, kdo jedná v souladu s Hospodinovou vůlí a moudrosti se nesnaží dosáhnout svévolí, je *spravedlivý*. Tak čteme v Př 10,31: „*Ústa spravedlivého plodí moudrost*“, což nás dovádí k tomu, že: „*Ústa spravedlivého jsou zdrojem života,*“ (Př 10,11). Tak i skutky spravedlivého muže jsou chápány jako životodárné, protože na nich spočívá Boží požehnání. „*Ovoce spravedlivého je jako strom života, a kdo se ujímá duši, je moudrý.*“ (Př 11,30). Spravedlivý je tedy moudrý muž, který může s Božím požehnáním vztáhnout ruku po ovoci stromu života a nabídnout i ostatním, kteří jdou po jeho boku.⁹⁴

Jako strom života bývá interpretováno⁹⁵ také stromoví v knize proroka Ezechiela: „*Při potoku na obou březích vzejde rozličné ovocné stromoví, jemuž nebude vadnout listí, jež nepřestane plodit, ale každý měsíc přinese rané plody, neboť vody, které je zavlažují, vytékají ze svatyně. Jeho ovoce bude sloužit za pokrm a jeho listí jako lék.*“ (Ez 47,12). Na něj zřetelně odkazuje velmi podobný text z novozákonní knihy Zjevení: „*Uprostřed města na náměstí, z obou stran řeky, bylo stromoví života nesoucí ovoce dvanáctkrát do roka; každý měsíc dozrává na něm ovoce a jeho listí má léčivou moc pro všechny národy.*“ (Zj 22,2). Strom života tedy nalezneme ve Starém i Novém zákoně, a to nikoli náhodou. Jako velmi výmluvný symbol života s mimořádnou výpovědní silou je zde použit jako šifra pro Kristův kříž: „*What is this true and real Tree of life? There is but one thing that answers to it: and*

⁹⁴ viz NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1992, s. 1001.

⁹⁵ Tak např. BENEŠ, Jiří a VAĐURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 76. nebo TOY, Crawford, H. *The Book of Proverbs. The International Critical Commentary*. Edinburgh: T.&T. Clark, 1988, s. 70.

that answers to it perfectly. It is the cross: the cross of Christ, with him hanging thereon.“⁹⁶ V původním řeckém textu je ostatně pro kříž použit výraz *xylon* překládaný jako *dřevo* či *strom*⁹⁷. Ačkoli Český ekumenický překlad v těchto místech užívá výraz *kříž*, v Kralické bibli nalezneme právě překlad *dřevo*. Tak můžeme číst: „*Bůh otců našich vzkřísil Ježíše, kteréhož jste vy zamordovali, pověsivše na dřevě.*“⁹⁸ Anglická Webster's Bible překládá tento výraz přímo slovem *strom*: „*The God of our fathers raised up Jesus, whom ye slew and hanged on a tree.*“⁹⁹ Podobně je tomu i v desáté kapitole (Sk 10,39). Kralický překlad uvádí: „*A my jsme svědkové všeho toho, což činil v krajině Judské a v Jeruzalémě. Kteréhož zamordovali, pověsivše na dřevě.*“¹⁰⁰ V anglické verzi pak čteme: „*And we are witnesses of all things which he did, both in the land of the Jews, and in Jerusalem; whom they slew and hanged on a tree.*“¹⁰¹ A nakonec ještě úryvek z 1P 2,24, nejprve v Kralickém překladu: „*Kterýžto hříchy naše na svém těle sám vnesl na dřevo, abychom hříchům zemrouce, spravedlnosti živi byli, jehož zsinlostí uzdraveni jste.*“¹⁰² A Webster's Bible: „*Who himself bore our sins in his own body on the tree, that we, being dead to sins, should live to righteousness; by whose stripes ye were healed.*“¹⁰³ Je to metafora jistě příhodná, protože na kříži Ježíš zvrátil následky pádu a otevřel tak cestu k novému životu. Překonáním prvního hříchu umožnil návrat do ráje těm, kteří v Něho uvěří a vydají se znovu k Bohu cestou poslušnosti a pokory. „*Amen, pravím ti, dnes budeš se mnou v ráji.*“ (L 23,43).

Jestliže je kříž chápán jako strom života, co jsou jeho plody, které dozrávají, sytí a uzdravují celé národy? Michael J. Marx k tomu píše: „*No wonder then in Christian tradition the Tree of life is the Cross, whose blessed fruit is Christ, the author of immortality.*“¹⁰⁴ Ježíš se tedy stává životadárným ovocem, které věřícím zprostředkuje věčný život.

⁹⁶ KEBLE, John. Old Testament types of the cross: the tree of life. *Pro Ecclesia*. 2000, roč. 9, č. 4, s. 430.

⁹⁷ viz NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1992, s. 1001.

⁹⁸ Sk 5,30 in: BIBLE SVATÁ [online]. (c) Bůh. Použito s laskavým svolením [cit. 2013-03-04] Dostupné z: <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/>. ČEP překládá: „*Bůh našich otců vzkřísil Ježíše, kterého vy jste pověsili na kříž a zabili.*“

⁹⁹ WEBSTER'S BIBLE TRANSLATION [online]. © 2004 – 2011 by Biblos.com [cit. 2013-03-04] Dostupné z: <http://websterbible.com/>.

¹⁰⁰ BIBLE SVATÁ [online]. (c) Bůh. Použito s laskavým svolením [cit. 2013-03-04] Dostupné z: <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/>. ČEP překládá: „*A my jsme svědky toho, co činil v zemi judské i v Jeruzalémě. Ale oni ho pověsili na kříž a zabili.*“

¹⁰¹ WEBSTER'S BIBLE TRANSLATION [online]. © 2004 – 2011 by Biblos.com [cit. 2013-03-04] Dostupné z: <http://websterbible.com/>.

¹⁰² BIBLE SVATÁ [online]. (c) Bůh. Použito s laskavým svolením [cit. 2013-03-04] Dostupné z: <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/>. ČEP překládá: „*On na svém těle vzal naše hříchy na kříž, abychom zemřeli hříchům a živi byli spravedlnosti.*“

¹⁰³ WEBSTER'S BIBLE TRANSLATION [online]. © 2004 – 2011 by Biblos.com [cit. 2013-03-04] Dostupné z: <http://websterbible.com/>.

¹⁰⁴ MARX, Michael J. Tree of life. *Worship*. 1953, roč. 27, č. 4, s. 185.

V souvislosti s touto myšlenkou pak získává také ustanovení Poslední večeře¹⁰⁵ další rozměr, neboť jej lze chápat jako univerzální cestu k rajskému stromu života, který je šifrou života věčného, a tedy metaforou návratu k Bohu.

Své učedníky přirovnává Ježíš k ratolestem, jimž je kmenem a životadárnou oporou: „*Zůstaňte ve mně, a já ve vás. Jako ratolest nemůže nést ovoce sama od sebe, nezůstane-li při kmeni, tak ani vy, nezůstanete-li ve mně. Já jsem vinný kmen, vy jste ratolesti. Kdo zůstává ve mně a já v něm, ten nese hojné ovoce; neboť beze mne nemůžete činit nic.*“ (J 15,4-5). Stromem se tedy v posledku stává komunita Kristových vyznavačů mysticky propojená s Kristem.

Myšlenka, že ten, kdo jde ve stopách Hospodina, nese dobré ovoce, je v Písmu a zejména v Novém zákoně velmi oblíbená. Je založená na jednoduché a opět obecně srozumitelné skutečnosti: „*Tak každý dobrý strom dává dobré ovoce, ale špatný strom dává špatné ovoce. Dobrý strom nemůže nést špatné ovoce a špatný strom nemůže nést dobré ovoce.*“ (Mt 7,17-18). Ozvěnou nám tuto myšlenku vrací také české rčení o tom, že jablko nepadá daleko od stromu: ovoce je se stromem jako svým zdrojem života svázáno a pojí je stejná podstata. Jsou to dvě podoby téhož. Tak čteme: „*Zasad'te dobrý strom, i jeho ovoce bude dobré. Zasad'te špatný strom, i jeho ovoce bude špatné. Strom se pozná po ovoci.*“ (Mt 12,33-34).

Skutky spravedlivého pocházejí z dobrého stromu, protože následuje Hospodinova nařízení. V Iz 3,10 čteme: „*Řekněte: „Spravedlivému bude dobře, bude jíst ovoce skutků svých.“*“ Vzpomeňme také na Př 11,30, kde je ovoce spravedlivého přímo nazváno stromem života. Skutky činěné v souladu s Boží vůlí se stávají zdrojem života, vyrůstají z pravé moudrosti získané v pokoře a bázni před Hospodinem a skrze milosrdenství a lásku vedou zpět k obecenství s Bohem, do nového ráje: „*Proto i my, ode dne, kdy jsme to uslyšeli, nepřestáváme za vás v modlitbách prosit, abyste plně, se vši moudrostí a duchovním pochopením poznali jeho vůli. Tak budete svým životem dělat Pánu čest a stále se mu líbit, ve všem poneseťte ovoce dobrých skutků, budete růst v poznání Boha, a z moci jeho božské slávy nabudete síly k trpělivosti a radostné vytrvalosti; a budete děkovat Otci, který vás připravil k účasti na dědictví svatých ve světle. On nás vysvobodil z moci tmy a přenesl do království svého milovaného Syna. V něm máme vykoupení a odpuštění hříchů.*“ (Ko 1,9-13). Tak jako v rajském příběhu i zde čteme univerzální návod, kterým se člověk může navrátit k Bohu a znovu vztáhnout ruku po ovoci stromu života – přimknutím se k Němu a věností Jeho nařízením.¹⁰⁶ Jak už jsme se přesvědčili výše, vedou tato nařízení v posledku především

¹⁰⁵ viz Mk 14,22-25.

¹⁰⁶ tak i Ez 20,21.

k ochraně člověka před ním samým, a čím více upadá do svého bludu a vzdaluje se od Hospodina, tím jsou mu potřebnější. Už nejsou jen zkouškou poslušnosti, ale životní nutností. Bez Hospodina jako pevného bodu bude člověk i nadále bloudit světem bez opory a naděje.

Strom života je vyjádřením této naděje, že život ztracený v neposlušnosti je možné získat zpět. Jak jsme poukázali výše, roste ve středu světa, k němuž se upíná lidská podstata, a je jeho centrem, ukazatelem, rozcestníkem. Verl Underwood k tomu píše: „*Then, with the Fall of Adam and Eve, this center, this axis was lost and mankind began to wander over the earth in a universe without meaningful center.*“¹⁰⁷ Bez tohoto středu člověk marně hledá správný směr a zapadá hlouběji do své dezorientace vedoucí ho stále dál opačným směrem od ráje. Hospodin však znovu ukazuje, že jeho láska k člověku se neřídí lidskými měřítky. Sesílá lidem naději v podobě láskyplného muže, který svým životem ukazuje, co vlastně znamená pravé lidství, v němž se máme Bohu podobat. A vrací těm, kteří si ho přejí následovat, pevný bod a jejich místo ve světě. „*(...) my Christian faith informs me that the tree – the center, which was lost in the Garden of Eden – has been restored again by another tree, a tree we call the Cross.*“¹⁰⁸ Skrze kříž vyjadřující lásku vedoucí až k sebeobětování pro druhé získává lidstvo novou možnost založit společenství s Bohem a překonává své selhání ochutnat ze stromu života.

Stromem poznání tak začíná cesta, která jistě není jednoduchá ani prostá bolesti, která se však svým očištným charakterem stává člověku iniciací jeho přijetí zpět do Boží náruče. Člověk svým jednáním u stromu poznání ukazuje, že ještě není zralý pro společenství s Hospodinem, že potřebuje projít obtížnou, v posledku však vyšší cestou, která ho připraví na ráj a službu, kterou konečně naplní to, proč byl stvořen – být obrazem Božím. A to je prozření, k němuž nás Hospodin prostřednictvím rajskeho příběhu vede.

¹⁰⁷ UNDERWOOD, Verl A. Center of life and things. *Encounter*. 1976, roč. 37, č. 4, s. 83.

¹⁰⁸ UNDERWOOD, Verl A. Center of life and things. *Encounter*. 1976, roč. 37, č. 4, s. 84.

4. Proměna chápání posvátného stromu ve Starém zákoně

Historie Izraele však ukazuje, že ono poznání, které nám rajský příběh nabízí a které je stále znovu zdůrazňováno proroky a autory litery Starého zákona, nebylo svatému národu ničím přirozeně vlastním. Od příchodu do Kenaánu se lid musel potýkat se svody kultů původních obyvatel a se stále hrozícím odpadnutím od Hospodina. Starý zákon zaznamenává tento neustálý zápas v mnoha podobách a dokládá tak, o jak palčivou a všudypřítomnou hrozbu se jednalo. I stromy hrají v těchto vyprávěních důležitou roli. Na postupné proměně jejich chápání můžeme ukázat, jakým způsobem se vyvíjel vztah Izraele k cizím kultům a jakým rizikům bylo jeho náboženství vystaveno.

Jako symbol života a regenerace a spojnice s posvátným byly stromy součástí kultu mnoha náboženských systémů světa.¹⁰⁹ Najdeme je běžně také v kenaánském kultu, kde hrály důležitou roli ve formě posvátných hájů a kůlů jako reprezentanti bohyně plodnosti Ašery¹¹⁰. Ze starozákonních textů je zřejmé, že posvátné stromy byly původně přirozenou součástí náboženství Izraele, nad níž se dlouhou dobu nikdo nepozastavoval. „*Coming now to the Hebrews we find that in the early period of the history of Israel sacred oaks or terebinths played a very important part, and there are many occasions when God or His angel revealed Himself to one of the old patriarchs at the oak or terebinth.*“¹¹¹ Toto pojetí, jak ukážeme na konkrétních příkladech v následujících kapitolách, zpočátku přirozené, se postupem času měnilo spolu se silícím vědomím, že je třeba vymezit a bránit Hospodinův kult proti náboženství původních obyvatel Svaté země, které svádělo svými kulty plodnosti k modloslužbě. Proměna přístupu k uctívání posvátných stromů tak velmi dobře ilustruje proměnu chápání víry samé v kontextu života v Kenaánu. „*It is clear that the holy trees also played a part in the Yahweh cult from the fierce prophetic polemic against this in the second half of the eight century. In the Canaanite religion, the holy grove with its live-giving spring and the fertility-giving trees formed a framework to a number of sexual rites which the prophet Hosea condemns to the utmost.*“¹¹²

¹⁰⁹ viz JAMES, E.O. *The Tree of Life: An Archeological Study*. Leiden: E.J. Brill, 1966, s. 1.

¹¹⁰ viz JAMES, E.O. *The Tree of Life: An Archeological Study*. Leiden: E.J. Brill, 1966, s. 17.

¹¹¹ FARBRIDGE, H. Maurice. *Studies in Biblical and Semitic Symbolism*. New York: KTAV Publishing House, Inc., 1970, s. 29.

¹¹² NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 79-80.

Asi nejvýraznějšími doklady původního pozitivního vnímání posvátných stromů v izraelském kultu jsou starozákonní pasáže popisující Hospodinova zjevení ve spojitosti se stromy. Následující kapitola se proto zaměří na několik textů, které dokládají, že se stromy v Izraeli původně těšily stejné oblibě jako kdekoli jinde ve starověkém Předním východě a že i zde byly pokládány za prostředníky komunikace s božskou sférou.

4.1 Hospodinovy epifanie pod stromy

„I přišel Hospodinův posel a posadil se v Ofře pod posvátným stromem, který náležel Jóášovi Abizerskému; a jeho syn Gedeón mlátil pšenici v lisu, aby s ní utekl před Midjánci. (...) Hospodin se k němu obrátil a pravil: ‚Jdi v této své síle a vysvobodíš Izraele z rukou Midjánců. Hle, já tě posílám.‘ On mu však namítl: ‚Dovol prosím, Panovníku, jak bych mohl Izraele vysvobodit? Můj rod je v Menasesovi nejslabší a já jsem v otcovském domě nejnepatrnější.‘ Ale Hospodin mu řekl: ‚Protože já budu s tebou, pobiješ Midjánce jako jediného muže.‘ (...) Gedeón odešel a připravil kůzle a nekvašené chleby z éfy mouky. Maso vložil do košíku, vývar nalil do hrnce, vynesl to k němu pod posvátný strom a nabídl mu to.“ (Sd 6, 11.14-16.19; srov. 1 Kr 13,14). Na tomto úryvku z knihy Soudců můžeme zřetelně vidět úctu, které se v této době posvátné stromy těšily. Přijímán jako samozřejmost tu strom slouží k vyzdvižení výjimečného charakteru události a zároveň jako místo kontaktu s posvátnou skutečností. Jak píše Pavol Bargár: „Posvätno ako ‚ganz andere‘ sa ‚prelamuje‘ do tohoto sveta a človek s ním prichádza do kontaktu nie priamo, ale prostredníctvom rozmanitých sprostredkujúcich ‚médií‘, ktoré sú akoby ústami alebo hláskou trúbou Boha, božstva či vo všeobecnosti Posvätna. Takýmito ‚médiami‘ môžu byť kamene, hory, a nezriedka práve i stromy. V Starej zmluve nie sú stromy ako prostriedok hierofánie žiadna výnimka.“¹¹³ Na takové médium kontaktu s Bohem narazíme i v 1Kr 19,4-5, kde čteme o prorokovi Eliášovi: „Sám šel den cesty pouští, až přišel k jednomu trnitému keři a usedl pod ním; přál si umřít. Řekl: ‚Už dost, Hospodine, vezmi si můj život, vždyť nejsem lepší než moji otcové.‘ Pak pod tím keřem ulehl a usnul. Tu se ho dotkl anděl a řekl mu: ‚Vstaň a jez!‘“ Zajímavostí je kontrast pouště a trnitého keře, které byly vzhledem ke svému charakteru opuštěného, mrtvého prostoru obvykle asociovány negativně, a Hospodinova zjevení – Bůh

¹¹³ BARGÁR, Pavol. Fenomén stromu v predstavách a myslení „archaického“ človeka. *Křesťanská revue*. 2004, roč. 71, č. 9, s. 231.

dokáže oživit a naplnit svou životadárnou přítomností i místa zdánlivě se nacházející v područí smrti a svému služebníkovi vdechnout novou naději.

Keř jako prostředek hierofanie i jeho spojení s nehostinným prostorem a pobídkou k novému životu nalezneme i na jiném, mnohem slavnějším místě Písma, neboť zřejmě nejznámější Hospodinovou epifanií, kterou ve Starém zákoně najdeme, je Jeho zjevení Mojžíšovi v hořícím keři. Svatost této události a místa je ještě zdůrazněna Hospodinovým výrokem upozorňujícím Jeho služebníka: „*Nepřibližuj se sem! Zuj si opánky, neboť místo, na kterém stojíš, je půda svatá.*“ (Ex 3,5). Celé okolí teofanie je tak posvěceno Boží přítomností - jedná se o výron posvátna do našeho světa, který mění kvalitu prostředí a činí jej místem, v němž je nutno dodržovat opatření stejná jako v kterékoli jiné svatyni.

Podobný motiv zmiňuje také Jan Heller ve *Starověkých náboženstvích* v souvislosti s mýtem o bohu Melquartovi a založením města Týru: „*Melquart dal orákulem prvému člověku pokyn, aby jel k ‚plujícím‘ či ‚ambrosijským‘ skalám, na nichž roste olivovník. Na jeho špici sedí orel a okolo jeho kmene se vine had. Olivovník hoří, ale neshoří.*“¹¹⁴ Mýtus nabízí krásnou syntézu několika motivů podtrhujících kosmický charakter olivovníku, s nimiž jsme se setkali už výše, tedy orla a hada obývajících posvátný strom, a dále zázračný oheň, jehož plameny navzdory očekávání nechávají dřevo olivovníku netknuté. Stejně jako v případě biblického hořícího keře se tu jedná o paradox, který zaručeně poutá pozornost. Síla tohoto obrazu vyvstávající zde ve zřetelném protimluvu spočívá v tom, že navzdory přirozenému řádu věcí dřevo náhle nepodléhá ohni a přímo tak poukazuje k tomu, co jediné je schopno takového zázraku - k božské podstatě věci.

Hospodin povolává Mojžíše do služby a má jej k aktivitě, která se ukazuje být základním smyslem teofanie vůbec. Bůh se zjevuje svému služebníkovi a samotným tímto činem jej vyzývá k následování a splnění úkolu, tedy naplnění Boží vůle, ať už je jejím obsahem cokoli. „*Theophany describes the advent of God’s presence; call describes the opportunity of response to that Presence. Theophany provides both stimulus and authority for response; response, despite a choice, is virtually inevitable following theophany.*“¹¹⁵ Teofanie umožňuje člověku volit, zda na ni odpoví, je to však volba s vědomím, že jako vždy vede jediná cesta vpřed k životu skrze bezpodmínečné naplnění Hospodinovy vůle. Hořící keř se tak stává další metaforou odkazující k tomu, co ukázal už příběh rajskeho selhání člověka – tedy že jediná naděje spočívá v uposlechnutí Hospodinovy výzvy.

¹¹⁴ HELLER, Jan. *Starověká náboženství*. Praha: Kalich, 1988, s. 294.

¹¹⁵ DURHAM, John I. *World Biblical Commentary. vol. 3, Exodus*. Nashville: Thomas Nelson Publishes, 1987, s. 29.

Jinou podobou téhož jsou věštby a orákula, kterými Hospodin vyjevuje svou vůli. I v těch hrají stromy tradičně důležitou roli, protože díky svým vlastnostem přirozeně poskytují prostředky ke sdělení Božího poselství. Závislost úspěchu na uposlechnutí Božího sdělení ilustruje následující text ze 2S 5,23n, v němž se král David dotazuje Hospodina, zda má vytáhnout proti Pelištejcům, a Hospodin odpovídá: „*Netáhni. Obejdi je zezadu a napadni je směrem od balzámovníků. Jakmile uslyšíš v korunách balzámovníků šelest kroků, tehdy si pospěš, neboť tehdy vyjde před tebou Hospodin a pobije tábor Pelištejců.*“ David uposlechl Hospodinova pokynu a Pelištejci byli pobiti.

Orákula prostřednictvím stromů nebyla ve své době ničím neobvyklým, jak dokládá následující poetický úryvek z ugaritského textu *Baal a Jam/Nahar*:

*„Vpravdě slo[vo znám a řeknu ti (je),]
poselství a zopakuji ti (je).
[Slovo stromu a šepot kamene,]
vzdychání nebes se [zemí,]
[propastné tůň s hvězdami.]
Slovo neznámé lidst[vu]
[a nepochopené zástupy země.]“¹¹⁶*

Tuto paralelu vnímá také Nick Wyatt: „*It therefore seems entirely reasonable to interpret the two bodies of evidence, biblical and Ugaritic, as examples of the same broad phenomenon.*“¹¹⁷ Orákula byla v prostředí okolních národů Izraele i uvnitř něho samotného natolik rozšířená a oblíbená, že se později hrozila stát jedním z prostředků svodu Izraele k modloslužbě.¹¹⁸ Ačkoli se tedy zpočátku těšila i mezi Hospodinovým lidem značné úctě, v pozdějších dobách začala být vnímána jako nebezpečná a odsuzována: „*Můj lid se doptává svého dřeva, jeho hůlka mu předpovídá; tak jej zavádí duch smilstva. Smilstvím se odvrací od svého Boha.*“ (Oz 4,12). Ještě než se dostaneme k této proměně přístupu a následnému využití stromů pro změnu jako prostředku k vyjádření negativního charakteru modloslužebných praktik, zastavme se u několika významných postav Starého zákona, které posvátné stromy ještě považovaly za zcela přirozenou součást své víry a kultu.

¹¹⁶ STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 82. Všechny závorky jsou převzaty z původního textu, pozn. autorky.

¹¹⁷ WYATT, Nick. *Word of tree and whisper of stone*. 1. vyd. New Jersey: Gorgias Press, 2007, s. 186.

¹¹⁸ viz WYATT, Nick. *Word of tree and whisper of stone*. 1. vyd. New Jersey: Gorgias Press, 2007, s. 184.

4.2 Posvátné stromy a významné postavy Písma

Když Jákob zakopal cizí bůžky, od nichž chtěl očistit sebe a svou družinu před vstupem do Bét-elu, učinil tak pod posvátným stromem u Šekemu¹¹⁹. Chápu toto gesto jako symbolické omezení moci cizích bohů, protože jsou zakopáni na místě, které je styčným bodem s božskou sférou a kde je možný kontakt s Jákobovým bohem, Hospodinem. Moc cizích bůžků je tak potlačena, protože jsou rituálně odevzdáni Hospodinu. O tom, že staří Izraelité chápali posvátný charakter stromů v úzké souvislosti s kultem Hospodina, svědčí Gn 21,33, kde se dočteme o Abrahamovi, že: „*zasadil v Beer-šebě tamaryšek a vzýval tam jméno Hospodina, Boha věčného.*“

O chápání stromů jako místa kontaktu s posvátnem a spojnice světových sfér vypovídá i zvyk pohřbívat pod nimi své mrtvé. „*Zde zemřela Rebečina chůva Debora a byla pochována dole u Bét-elu pod posvátným dubem, který pojmenoval Posvátný dub pláče.*“ (Gn 35,8) nebo: „*Všichni válečníci se vypravili, šli celou noc a sňali mrtvolu Saulovu i mrtvolu jeho synů z bétšanských hradeb. Když došli do Jábeše, spálili je tam. Pak posbírali jejich kosti a pochovali je v Jábeši pod tamaryškem. Poté se postili sedm dní.*“ (1 S 31,12-13). Tyto úryvky dokládají hluboce zakořeněnou víru v numinózní charakter stromů a jejich spřízněnost s božskou sférou, která se projevuje různými formami hierofanií, od zjevení Hospodina samého či prostřednictvím posla až po orákula. Vždy je třeba nahlížet na ně jako na způsob zjevení Boží vůle vyzývající k odpovědi a aktivitě.

V souvislosti s věštěním a zjevením Hospodinovy vůle je třeba vnímat také soudcovskou činnost. Soudci byli ve své době charismatičtí vůdci, kteří se svého úkolu ujímali na základě Božího povolání a jejichž autorita plynula právě z tohoto zdroje. „*Soud se vynášel na posvátném místě, ve starších dobách právě pod stromem, později spíše ve svatyních, resp. branách.*“¹²⁰ Posvátné místo zaručovalo kontinuitu s božskou sférou a v Písmu jím byla nejčastěji brána města¹²¹ - s výjimkou prorokyně Debóry jako ozvuku mnohem starší látky, jak o tom můžeme číst v Sd 4,4n: „*Toho času v Izraeli soudila prorokyně Debóra, žena Lapidótova. Sedávala pod Debóřinou palmou mezi Rámou a Bét-elem v Efrajimském pohoří a Izraelci za ní přicházeli, aby je soudila.*“ V ugaritském textu, jehož hlavní hrdinou je

¹¹⁹ viz Gn 35,4.

¹²⁰ BIČ, Miloš. *Palestina od pravěku ke křesťanství II*. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, 1949, s. 89.

¹²¹ např. Dt 21,19; Am 5,10.12.15.

panovník Danel, ačkoli cyklus je nazván podle jeho syna *O Aqhatovi*, najdeme spojení tradičního souzení v bráně s posvátnou mocí stromů:

*„A hle, sedmý den
pak Danel, muž Rpi,
(...) posadil se v bráně
pod majestátnými (stromy), které stojí u humna.
Soudil soud vdovy, rozsuzoval případ sirotka.“*¹²²

Jak píše František Kotalík¹²³, znamená jméno Dn-el v překladu Spravedlnost boží či Bůh je soudce (viz také biblický Daniel). Jeho nositel je tedy představitelem svrchované moudrosti a spravedlnosti, jejíž zdroj není z tohoto světa. Vzpomeňme ostatně na příběh původu lidského poznání – je vůbec možné soudit spravedlivě, má-li člověk deformovaný pohled na dobro a zlo? Skutečná soudcovská autorita tak může pocházet jedině ze zdroje, jehož vědomí spravedlnosti je nezkalené a absolutní – tedy od Boha.

Posvátné stromy, jak dokládá Písmo, se jako spojnice s božskou sférou těšily ve starších dobách zřetelně velké úctě, která se však postupem času spolu s postupným odmítáním kultů plodnosti původních obyvatel Svaté země proměnila v hořkost. Role stromů tak ve Starém zákoně prošla doslova obratem – z mimoděčných dokladů úcty se později z většiny z nich stala výstražná znamení modloslužby, a to ať už v doslovné či metaforické rovině.

4.3 Kenaanská božnost a proměna pohledu na posvátné stromy

Jak bylo řečeno výše, stromy byly v kenaanském kultu podobně jako v celé oblasti běžně uctívány, a to ať už ve formě přirozeně vzrostlých stromů a hájů nebo osekáných kůlů, které reprezentovaly bohyni Ašeru, jejíž jméno zároveň přejímaly.¹²⁴ Jednalo se o kmeny stromů pravděpodobně s ityfalickými konotacemi¹²⁵, s osekánými větvemi, na něž se věšely votivní předměty. Pro víru Izraele představovaly hrozbu prakticky od příchodu do země zaslíbené, protože navzdory zákazu se mísení s původními obyvateli stalo běžným nejen co do životního stylu (z pastevců se náhle stalo usedlé obyvatelstvo živící se zemědělstvím,

¹²² STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 217.

¹²³ viz KOTALÍK, František. *Ras Šamra – Ugarit: studie o významu a vztazích Ugaritu k prostředí a knihám starozákonním*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1955, s. 112.

¹²⁴ „If the tree is representative of Asherah, then it is an asherah; the goddess and her cultic symbol shared the same name.“ (TAYLOR, Joan E. The Asherah, the Menorah and the Sacred Tree. *Journal for the Study of Old Testament*. 1995, č. 66, s. 32.)

¹²⁵ viz HELLER, Jan. *Starověká náboženství*. Praha: Kalich, 1988, s. 298.

řemesly a obchodem), ale i co do víry a kultu. Jak píše Mircea Eliade: „*Boj proti falešným bohům propuká ihned po příchodu z pouště do Baal-peóru. Tam moábské dívky zvaly Izraelce k obětem svých bohů. (...) Ten boj, který započal v Baal-peóru, trvá pro Izrael stále.*“¹²⁶

Udržet čistotu víry otců bylo čím dál obtížnější, jak můžeme číst stále dokola od Pentateuchu až po proroky, kteří proti těmto svodům varovali nejhlasitěji. Ostatně: „*Již častý vášnivý a zaujatý sz postoj proti uctívání ašer/Ašery naznačuje, že to bylo pro tradenty, pisatele a redaktory důležité téma. Kdyby lidé Ašeru/ašery neuctívali, nebyl by důvod nakazovat jejich zničení a vyprávět o jejich likvidaci z důvodů víry.*“¹²⁷ Jak víme z nesčetných míst Starého zákona, snahy autorů Písma zpravidla nebyly odměněny úspěchem a lid smilnil s cizími bohy doslova „*na každém vysokém pahorku, pod každým zeleným stromem.*“¹²⁸ Očista kultu od toho, „*co je zlé v Hospodinových očích*“¹²⁹, zůstávala přes stálé snahy spíše nedosažitelným ideálem. Vrcholným obdobím reformy kultu se stala vláda krále Jóšijáše; jak píše Paul Johnson: „*Proces se urychlil v roce 622 př. Kr., když během oprav Chrámu našel velekněz Chilkijáš knihu starověkých svitků, snad původní text Pentateuchu, snad jen knihu Deuteronomium, která přinášela smlouvu mezi Bohem a Izraelem a která vrcholila v kapitole 28 hrozným prokletím. (...) Král Jóšijáš ‚roztrhl své roucho‘ a nařídil celkovou reformu kultu.*“¹³⁰ Následovala očista spočívající v ničení posvátných míst a centralizaci kultu v jeruzalémském chrámě, která však měla v posledku pouze omezený dosah a výsledky nedosahovaly očekávání. Nakonec se skutečnou pomocí stal až očišťující trest, který podle Písma Hospodin na neposlušný lid uvalil – dobytí nejprve Severního¹³¹ a následně i Judského království spolu se zničením chrámu a deportací¹³². Písmo jej ústy proroka Ezechiela interpretuje jako důsledek odvrácení od Hospodina¹³³ – a jak známo z příběhů uvedených výše, tím i od života. Až ve chvíli největšího národního neštěstí si tak Hospodinův lid uvědomí svou potřebu Jeho blízkosti a přimkne se k Němu o to silněji. Přes tyto historické zkušenosti zůstává zápas o věrnost Hospodinu motivem, který prostupuje dějiny (nejen) izraelského národa zas a znovu až dodnes.

Stromy všechny tyto nuance zachycují s flexibilitou, jež je jejich široké vypovídací schopnosti vlastní. „*The use of the tree image may vary; but the significant point is always*

¹²⁶ ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení I*. Praha: Oikoymenth, 2008, s. 194.

¹²⁷ STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 290.

¹²⁸ např. Jr 2,20.

¹²⁹ např. Sd 6,1.

¹³⁰ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. 1. vyd. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 77.

¹³¹ viz 2 Kr 17,3-6.

¹³² viz 2 Kr 25,8-13.

¹³³ viz Ez 1-24.

maintained: there is organic correlation in life; nothing happens accidentally.“¹³⁴ Obraz stromu odkazuje k Hospodinovu stvoření a záměru, k Jeho svrchované vládě, která tvoří dějiny jako smysluplný chod událostí, v nichž hrají roli lidské poklesky a věrnost, trest i naděje, vše spolu s Hospodinovým milosrdenstvím.

Jak doložíme v následujících kapitolách konkrétními příklady, obecná srozumitelnost symbolu stromu a zároveň mnohotvárnost metafor, kterou umožňuje svým životním cyklem, životaschopností a tichou majestátností vzdávající hold Stvořiteli, z něj dělá univerzální prostředek pro sdělení obrazů věrnosti i modloslužby, trestu i nové naděje. „*Although the tree is felled, its roots and its stump can produce new shoots. The tree image thus becomes able to create a prophecy that contains in a new way both a negative aspect and a positive aspect, both judgement and salvation.*“¹³⁵

¹³⁴ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 71.

¹³⁵ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 84.

5. Modloslužba

„Už dávno jsi zlomila své jho, zpřetrhala svá pouta a řekla: ‚Nebudu sloužit modlům.‘ Ale na každém vysokém pahorku, pod každým zeleným stromem se, nevěstko, rozvaluješ.“ (Jr 2,20). Tento verš z knihy Jeremjáš navozuje atmosféru, v níž se Izrael nacházel po dlouhou dobu své historie – atmosféru stálého odpadávání od Hospodina a modloslužby. Podle Williama Holladaye je to právě Jeremjáš, který frázi „na každém vysokém pahorku, pod každým zeleným stromem“, vyskytující se v Bibli v drobných obměnách celkem 16x, standardizoval.¹³⁶ Vychází z deuteronomistické tradice¹³⁷, a my můžeme v Dt 12,2 číst následující nařízení: „Úplně zničíte všechna místa, kde pronárody, jež si podrobíte, sloužily svým bohům na vysokých horách i na pahorcích a pod každým zeleným stromem.“ Hospodin sám určuje, kde a jakým způsobem může být uctíván: „Pro Hospodina, svého Boha, nesmíte udělat nic takového, ale budete vyhledávat místo, které si vyvolí Hospodin, váš Bůh, ze všech vašich kmenů, aby tam spočinulo jeho jméno; tam budeš přicházet.“ (Dt 12,4). Vlastní vyvolení místa lidmi proti výslovnému Hospodinovu nařízení je chápáno jako svévole a takové uctívání se stává modloslužbou. Ritus prováděný na návrších a pod stromy byl v okolí běžný a vztahoval se ke kultům plodnosti, které svatý lid podléhaje svodům původních obyvatel prakticoval podle jejich obrazu. Stromy tak zde mají spolu s pahorky vzhledem k jejich kultické roli v ritech okolních národů funkci výstražného kódu jako typické prvky modloslužby a v Písmu jsou v tomto smyslu také používány. „Poznej však svou nepravost, dopustila ses nevěry vůči Hospodinu, svému Bohu, zaměřila jsi své cesty k bohům cizím, pod kdejaký zelený strom, mne jsi neposlouchala, je výrok Hospodinův.“ (Jr 3,13). Stromy jako představitelé života, uctívání jako spojnice s posvátnem na celém Předním východě a původně i samotnými Izraelci, tak získávají v tomto ustáleném spojení nový negativní nádech obsahující výčitku a varování.

Porušování Hospodinových nařízení se však neomezovalo pouze na posvátná návrší a stromy. V rámci přimknutí k božstvům Kenaánu a navzdory druhému přikázání si Izraelci po vzoru sousedů vyráběli dřevěné sošky bohů, které pak uctívali. V Knize Moudrosti najdeme

¹³⁶ viz HOLLADAY, William L. On every high hill and under every green tree. *Vetus testamentum*. 1961, roč. 11, č. 2, s. 270.

¹³⁷ viz HOLLADAY, William L. On every high hill and under every green tree. *Vetus testamentum*. 1961, roč. 11, č. 2, s. 270.

následující pasáž: „Když nějaký řezbář porazí vhodný strom, oloupe obratně všechnu kůru, úhledně jej opracuje a zhotoví užitečné nářadí pro domácí potřebu; toho, co při práci odpadlo, použije k přípravě pokrmu, aby se nasytil. Ten z odřezků, který se k ničemu nehodí, (...) vezme a ve volném čase pečlivě ořeže, dovedně a důmyslně jej ztvární (...), až dostane obraz člověka (...). Připraví pro to vhodné umístění, postaví to ke stěně a připevní skobou. (...) Vždyť je to obraz, který potřebuje, aby se mu pomáhalo. Modlí se k tomu za majetek, za své manželství a děti, a nestydí se mluvit k bezduché věci. Vyzývá kvůli zdraví bezmocný předmět.“ (Mdr 13,11-17). V kontrastu k tomu čteme ve 44. kapitole knihy Izajáš, kde je k výše uvedenému paralelní text¹³⁸, ve verši 21 pointu, kterou si může opravdu dovolit pouze Bůh: „Pamatuj na to, Jákobe, pamatuj, Izraeli, že jsi můj služebník. Já jsem tě utvořil, jsi můj služebník, Izraeli, u mne nebudeš zapomenut.“ Hospodin tvoří svého služebníka stejně, jako ten tvoří svou bezmocnou modlu. Tvoří člověka ke své podobě a ten si ve své pomatenosti dělá z kusu dřeva domnělého boha jako svůj vlastní obraz ve slepé naději, že ho bude chránit.¹³⁹ Ironie je zřetelná a sžíravá.

Výpovědní síla rostlinných obrátů se plně projevuje především v metaforách. Hospodin, který vidí nepravosti svého lidu, tak ústy proroka Jeremjáše přirovnává Izrael k vinné révě: „A já jsem tě zasadil, révu ušlechtilou, samou spolehlivou sadbu. Jak ses mi mohla proměnit v révu planou a cizí?“ (Jr 2,21). Réva se tu stává obrazem nenaplněných očekávání: „Zazpívám svému milému píseň mého milého o jeho vinici: ‚Můj milý měl vinici na úrodném svahu. Zkypřil ji, kameny z ní vybral a vysadil ušlechtilou révu. Uprostřed ní vystavěl věž i lis v ní vytesal a čekal, že vydá hrozny; ona však vydala odporná pláňata.‘“ (Iz 5,1-2). Bůh je tu v roli hospodáře, který se pečlivě stará o svou vinici, ta však navzdory péči nevydává očekávané plody. Ačkoliv o ni Hospodin pečoval, ona pohrdla jeho opatrováním a stala se svémocným obrazem nevděku svému hospodáři. „Izrael je rozbujelá réva, plody jen pro sebe nasazuje. Čím více má plodů, tím více oltářů staví (...).“ (Oz 10,1).

Hospodáři však stále náleží právo naložit se svou vinicí, jak uzná za vhodné. Izrael ve své krátkozrakosti nevidí, že Hospodin jej může za jeho odpadlictví potrestat, že hospodář může svou vinici vymýtít do poslední haluze. „Nyní vás tedy poučím, co se svou vinicí udělám. Odstráním její hrazení a přijde vniveč, pobořím její zidky a bude pošlapána. Udělám z ní poušť, nebude už prořezána ani okopána a vzejde bodláčí a křoví, mrakům

¹³⁸ viz Iz 44,13-17.

¹³⁹ viz WILDER, William N. Illumination and investiture: the royal significance of the tree of wisdom in Genesis 3. in: *Westminster Theological Journal*, 2006, roč. 68, č. 1, s. 62.

zakázu skrápět ji deštěm. ‘ Vinice Hospodina zástupů je dům izraelský a muži judští sadbou, z níž měl potěšení. Čekal právo, avšak hle, bezpráví, spravedlnost, a hle, jen úpění. ‘ (Iz 5,5-7). Obraz vinice, velmi dobře známý dobovému posluchači, poskytuje prostředky k vyjádření činů a postoje Izraele stejně jako Hospodinovy péče, nenaplněných očekávání i následného hněvu. Je to komplexní metafora uvádějící čtenáře do jeho vlastní situace s jasným poselstvím – pakliže Jeho lid nevydá plody, které Hospodin za svou neutuchající péči a lásku očekává, bude s ním naloženo jako s onou rozbujelou révou.

Rostlinné metafory skýtají velké množství obrazů a možností k vyjádření nuancí vztahů i nejrůznějších momentů života společnosti. Jsou to srozumitelné obrazy, které posluchače uvádějí do známých souvislostí, poutají pozornost a dovolují širokou paletu možných point. „*The hearers are interested to learn what was to happen to the tree. Will it grow and bear fruit? Or will it be felled, consumed in the forest fire, dry up from the lack of water? What is surprising is not the tree as an image but the statements or the narrative about the tree that the prophet conveys. The tree can be used typically, but also a-typically; new connotations can be created and utilized; (...) The more traditional the image, the more surprising is the effect of a-typical use and the easier it is for the author to exploit the hearer’s preconceptions and prejudices.*“¹⁴⁰ Posluchač tedy s napětím očekává pointu, kterou tento jemu samozřejmě známý symbol díky svým širokým významovým konotacím může nabídnout. Autoři mají značné možnosti, jakým způsobem obraz stromu použít v překvapivých či paradoxních souvislostech a vstřípit tak zaujatému čtenáři vlastní pohled na dané téma. „*Imagery not only contains information; it can also influence the hearers so that something happens to them. When they go along with the interpretation and adopt it as their own perception of reality it causes a change in their attitude.*“¹⁴¹ A právě v zaujetí a změně postoje čtenáře spočívá hlavní smysl užití metafory stromu v Bibli, protože právě nejsrozumitelnější obrazy v nečekaných konotacích mají největší předpoklady pro to, aby mohly ovlivnit pozornost a stanovisko posluchačů podle záměru autora.

Působivost symbolu stromu, s nímž autoři Písma pracují, vyvstává obzvláště naléhavě v obrazech zkázy Izraele a ostatních národů, kterou na ně Hospodin uvaluje jako trest za svévoli a pýchu, s nímž se zpronevěřují Jeho nařízením. Je tak varováním a současně

¹⁴⁰ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 224.

¹⁴¹ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 229.

interpretací nejdůležitějších politických momentů dějin Izraele jako výsledku Božího úmyslu. „*As the God of Israel, Yahweh is the master of the political events, both when they denote misfortune and when they denote success for his people; similarly, Yahweh can use the foreign nations to accord with his plans. History is not therefore fortuitous; it has its own coherence.*“¹⁴²

¹⁴² NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 224.

6. Stromy ve výpovědích o ostatních národech

Historie není náhodná. Je dílem Božího úmyslu, který zahrnuje nejen kroky Izraele, ale stejně tak i dějiny všech národů země. Hospodin je pánem světa a jakákoli událost je součástí Jeho plánu. Toto zjištění prostupuje intenzivně poselstvím proroka Ezechiela, který v době národní katastrofy exilu provázené zoufalstvím ze ztráty Boží ochrany přichází s myšlenkou, že dosavadní události jsou jen nutným důsledkem selhání svatého lidu. „*Hubris or pride, insofar as it describes confidence in one's own or other human power over and against the authority of Yahweh, is a general term for the issue under discussion in Ezekiel's OANs*¹⁴³.“¹⁴⁴ Ezechiel zdůrazňuje, že Hospodin je stále bohem svému lidu a všechny události, ať už jsou pro Izrael sebevíc zničující, jsou v posledku jen důkazem a nutným důsledkem Boží vlády nad světem.

Do tohoto rámce prorok zasazuje své výroky proti cizím národům, ze kterých je pro nás zajímavý následující úryvek, v němž pro zvýšení sugestivnosti svého vyprávění užívá Ezechiel metafory stromu: „*Hle, Ašúr byl jako cedr na Libanónu, krásně rozvětvený, vrhající hluboký stín, vysokého vzrůstu, jeho vrcholek byl mezi košatými korunami. Vody mu daly velikost, propastná tůň ho vyhnala do výše, její proudy protékaly kolem místa, kde byl vysazen; své potůčky vysílala ke všem stromům pole. (...) Krásným jsem jej učinil množstvím jeho větví, záviděly mu všechny stromy Edenu, které byly v zahradě Boží. Proto praví Panovník Hospodin toto: Protože se vynáší svým vzrůstem, vyhnal totiž svůj vrcholek mezi košaté koruny a pro jeho výšku se pozdvihlo jeho srdce, vydám jej do rukou samovládce nad pronárody a ten s ním naloží podle své zvůle; zapudím ho. Cizáci, nejkrutější z pronárodů, ho vytnou a odvrhnou. Jeho větví padne na hory a do všech údolí. Jeho ratolesti se roztrhají a padnou do všech řečišť země. Všechny národy země vystoupí z jeho stínu a odvrhnou ho. Až padne, usadí se na něm kdejaké nebeské ptactvo, mezi jeho ratolestmi bude kdejaká polní zvěř. Aby se žádný strom u vod nevynášel svým vzrůstem a nevyháněl svůj vrcholek mezi košaté koruny, aby se žádný mohutný strom nestavěl svou výškou nad ostatní stromy napájené vodami, budou všichni vydáni smrti, do nejhlubších útrob země, mezi lidské syny, k těm, kdo sestupují do jámy.*“ (Ez 31,3-14).

¹⁴³ OAN - *Oracles against the Nations*, pozn. autorky.

¹⁴⁴ CROUCH, Carly L. Ezekiel's Oracles against the Nations in Light of a Royal Ideology of Warfare. *Journal of Biblical Literature*. 2011, roč. 130, č. 3, s. 479.

Ezechiel užívá obrazu stromu k velmi přesnému a barvitému zpodobení pýchy a následného pádu Ašúru. „*If we try to describe the pride within the tree code, we must say that it insists in the tree's attempt to grow up into heaven. Translated into non-figurative language: the arrogant try to disregard the limits set for man.*“¹⁴⁵ Není možné, aby se kdokoli, ať jednotlivec či národ, vyvyšoval nad ostatní - vždyť zdroj životadárné vody, oné životní síly všech je pro vše živé na světě stejný, vše vzchází a roste jediné skrze spojení s Hospodinem. Je to právě zahalení mysli závojem pýchy, které oddaluje od Boha, zatemňuje chápání pravého zdroje života a vede skrze povýšení k pádu. „*Hle, Pán, Hospodin zástupů, hrozivou silou klestí větvoví, pyšně se tyčící stromy jsou porubány, i ty nejvyšší jsou poníženy.*“, píše prorok Izajáš na adresu mocné a pyšné Asýrie (Iz 10,33).

Hospodin však není líčen jako necitelný, a to ani vůči cizím národům, i on se rmoutí jako otec, který musí potrestat nehodné syny. „*Pláču nad tebou, sibemská vinná révo, víc než jsem plakal nad Jaezerem! Tvé úponky pronikly za moře, až k moři, Jaezeru, dosahovaly. Na tvou letní sklizeň i na tvé vinobraní vpadl zhoubce. Přestaly radost a jásot v sadu i v celé moábské zemi. Zastavil jsem víno, z lisu nepoteče, nebude se už lisovat s výskáním. Výskat se nebude!*“ (Jr 48,32-33). Proroci zachycují lítost a smutek, které provázejí zkázu, ač je jejím účelem především prostor k očistě a novému počátku. Očista je však nezbytná a přes bolest s tím spojenou je nutné oddělit ty, kteří „*se dopouštějí toho, co je zlé v Hospodinových očích*“¹⁴⁶, jak ilustruje následující Izajášův výrok na adresu země Kúš: „*Přede žněmi, když odkvete réva a květenství se promění ve zrající hrozen, tu se jalové výhonky odřezou vinařským nožem a odnože se odstraňují, vylamují.*“ (Iz 18,5).

Zkázy celých národů skryté v rostlinných metaforách jsou podány jako odstrašující, přesto však svým způsobem přirozený proces, který hospodář vykonává, aby svou vinici udržel životaschopnou a nesoucí kýžené ovoce. Je v nich obsažena výstraha, zároveň však ona vyprávění vyzařují jistou přirozenost, s níž připodobňují osudy lidí a států k procesům v přírodě a odkazují tak ke skutečnosti, že hospodář spravující panství Země je pro všechny život stejný. Autoři Písma přesvědčují své posluchače, že jsou všichni součástí Božího stvoření a jako takoví jsou do jednoho podřízeni Jeho pravidlům. To ona věčná lidská pýcha nutí lidi dívat se kolem sebe ukřivděnými očima v domnění, že všechna příkoří jsou způsobena náhodou, jíž si nezaslouží. Nikdo nemůže dohlédnout do všech konců, pouze Bůh. Kirsten Nielsen k tomu píše: „*a characteristic is that it was possible to use the tree*

¹⁴⁵ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 226.

¹⁴⁶ např. 2 Kr 21,2.

images to argue that this coherence is righteous. It is the unnatural vineyard that must be destroyed (cf. Isa 5.1-7); it is the proud trees that are felled.“¹⁴⁷ Hospodář má plné právo obhospodařovat své panství dle svého nejlepšího úsudku, ačkoli to mnohdy obnáší razantní kroky, které však v dalším plánu povedou k jeho budoucí pozitivní proměně. Hospodin měří všem stejně a je to spravedlivá míra, a to ať už se jedná o jednotlivce, celý Izrael, nebo pohanské národy.

Autoři Písma vyzdvihují roli Nejvyššího jako Pána dějin světa, který vždy jedná spravedlivě a odůvodněně bez ohledu na to, zda se jednotlivé události zdají být z lidského pohledu pozitivní, drastické nebo malicherně zbytečné. Metafora stromu, kterou autoři s oblibou užívají v nejrůznějších kontextu, nabývá obecně velmi často politických rozměrů, a to ať už ve výpovědích o pohanských národech či samotném Izraeli: „*it may be said that the tree images play on what in our terminology we would call a political code. The tree can thus be employed as an image of the people themselves, of their leaders and of their king, and similarly it can be used of foreign nations and their king.*“¹⁴⁸

6.1 Stromy jako metafory ve snu

Strom může představovat národ i jeho krále¹⁴⁹, ostatně osud národa je s osudem jeho panovníka úzce spjat. Jak píše Nick Wyatt, v předovýchodní oblasti byl ve starověku strom chápán jako centrální symbol monarchie¹⁵⁰, proto jeho užití v roli reprezentanta státu není pro tehdejšího posluchače nijak překvapující.

S tímto vyobrazením vládce jako stromu se setkáváme v knize Daniel, kde je ve čtvrté kapitole popsán sen krále Nebúkadnesara a jeho následný výklad prorokem, po němž je kniha pojmenována. Obrovský strom uprostřed země, jehož výška sahala až k nebi¹⁵¹, o němž se mocnému panovníkovi zdá, interpretuje Pavol Bargár jako obraz i osu světa: „*Tento mohutný strom představuje nielen imagi, ale aj axis mundi. Symbolizuje rozmach a silu*

¹⁴⁷ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 224-5.

¹⁴⁸ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 227.

¹⁴⁹ srov. s krásnou Jótamovou bajkou v Sd 9,8-15.

¹⁵⁰ viz WYATT, Nick. *Word of tree and whisper of stone*. 1. vyd. New Jersey: Gorgias Press, 2007, s. 188.

¹⁵¹ viz Da 4,8.

babylonskej ríše, avšak i jej neslávny koniec, keď ju Hospodin pokorí.“¹⁵² Ztělesňuje osu udržující řád uprostřed jeho lidu, poskytuje obranu proti chaotickým silám nepřátel, zároveň však svou touhou dosíci nebe evokuje pýchu, s níž se lidé chtějí rovnat Bohu.¹⁵³ Následuje tedy pochopitelně trest:

*„Hle, posel, a to svatý, sestupoval z nebe. Mocně volal a nařizoval toto:
„Skácejte strom! Osekejte mu větve!
Otrhejte mu listí! Rozházejte jeho plody!
Ať uteče zvěř, která byla pod ním, i ptáci z jeho větví!
Avšak pařez s kořeny ponechte v zemi,
sevřený obručí z železa a bronzu,
ve svěží zeleni pole;
ať je skrápěn nebeskou rosou
a se zvěří ať se dělí o rostliny země.
(...) Z toho živi poznají, že Nejvyšší má moc nad lidským královstvím a komu chce, je dává.“*“ (Da 4,10-14).

Daniel, který je jako ten, „v němž je duch svatých bohů“¹⁵⁴, pozván, aby sen vyložil, interpretuje strom jako samotného krále Nebúkadnesara, od něhož bude na základě rozhodnutí Nejvyššího dočasně odňato jeho království. Bude mu však posléze vráceno, pokud se pyšný král pokusí o nápravu sebe sama: „*A že bylo řečeno, aby byl pařez toho stromu i s kořeny ponechán, tvé království se ti opět dostane, až poznáš, že Nebesa mají moc. Kéž se ti, králi, zalíbí má rada: Překonej své hříchy spravedlností a svá provinění milostí k strádajícím; snad ti bude prodloužen klid.*“ (Da 4,23-24). Velký král tak musí ponížít svou pýchu, aby mohl znovu usednout na trůn a vládnout dál, musí se sklonit před Hospodinem a uznat Jeho svrchovanou vládu nad světem.

Výklad snu je v Písmu zásadní složkou příběhu, jak zdůrazňuje Milan Balabán v následujících poznámkách: „*Sen bez vykladače je bezvýznamné mlhavo nebo pestro. Interpretace snu je zrovna tak důležitá jako sen sám.*“¹⁵⁵ Vykladač musí být pověřen shůry, protože je to Hospodin, kdo věštebné sny sesílá a jedině on je s to je správně vyložit. Interpret tak slouží jako médium sdělující zvěstný význam snu, který by adresátovi bez jeho výkladu zůstal skryt. „*Interpretace snu je odpovědná zvěstná tvorba: Pozvedá ‚materiál snu‘ na rovinu aktuálního oslovení.*“¹⁵⁶ Vykladač formuluje Boží slovo a intence, interpretuje události a zasazuje je do širšího rámce Hospodinova úmyslu v kontextu dějin, v němž pak

¹⁵² BARGÁR, Pavol. Fenomén stromu v predstavách a myslení „archaického“ človeka. *Křesťanská revue*. 2004, roč. 71, č. 9, s. 233.

¹⁵³ Srovnejme s příběhem o Babylonské věži v Gn 11 – nikdo nemůže dosáhnout nebe vlastní vůlí. Pýcha předchází pád a Hospodin nestrpí podobnou svévoli.

¹⁵⁴ Da 4,5.

¹⁵⁵ BALABÁN, Milan. Výklady snů v bibli. *Epitoauto*. Třebenice: Mlín, 1998, s. 9.

¹⁵⁶ BALABÁN, Milan. Výklady snů v bibli. *Epitoauto*. Třebenice: Mlín, 1998, s. 9.

člověk zasažený věštbou vnímá intenzivněji Boží zásah i vlastní úlohu v něm. „*Mýtický nebo jinak bájeslovný námět snu rozvinutý v rovině naturálna přetváří interpretace snu v dějinný koncept, který ukazuje člověku, jaká je jeho odpovědnost v aktuálně prožívaném čase.*“¹⁵⁷ To se týká lidí obyčejných stejně jako mocných – a těch možná ještě víc, protože pocit, že mají svůj život, moc i zemi a lid ve svých rukou je pevnou součástí jejich sebeuvědomění. „*Brutalita zjevovacích snů relativizuje sebejistotu mocných, takže mohou prožít – aspoň momentálně – svou vlastní mocenskou a lidskou miniaturizaci.*“¹⁵⁸

Sen tak má na život svého nositele zásadně proměňující vliv, protože je sdělením Božím, výzvou, o níž už víme, že ji nelze nevyslyšet. Je varujícím hlasem, který je však jako vždy nataženou rukou pomoci – pakliže adresát uposlechne jeho volání, bude mít možnost skrze proměňující Boží zásah změnit směr své životní pouti ke smysluplnému cíli.

V Písmu se setkáváme ještě s jedním případem, v němž se strom vyskytuje ve snu a je interpretován skrze Hospodinova služebníka. I zde je adresátem snu pohan, tentokrát Egyptan, který také není schopen sám smysl snu vyložit. Oslovení pohanů dokládá vědomí Hospodinova univerzálního panství a přímé komunikace s pohany, což nebylo ve své době ještě příliš obvyklé. Jak píše Milan Balabán: „*Pozoruhodná je skutečnost, že Bůh Izraele promluvil skrze sen k pohanským vládcům: k egyptskému faraonovi (Gn 41), popř. k jeho zmocněncům (pekař a číšník, Gn 40), k babylónskému Nebukadnezarovi (Da 4), ale i ke gerarskému králi Abímelekovi (Gn 20) a pod. Tím se chce sdělit, že Bůh Izraele nemluví toliko ke svému vyvolenému lidu, nýbrž i k pohanským potentátům a vůbec lidem ‚stojícím mimo víru‘. Bůh Izraele nepoužívá nutně jen jasného, racionálně uchopitelného slova, nýbrž i lidského podvědomí, zmítaného úzkostmi, strachem a šířajícími obavami.*“¹⁵⁹ Hospodinovo vědomí tak evidentně zahrnuje celou šíři lidského prožívání bez ohledu na národnost či to, zda jej ventilujeme nebo skrýváme v hloubi duše. Je s námi i v našich temných nocích, a to ať už jsme si toho vědomi či ne.

Ve 40. kapitole knihy Genesis nacházíme v egyptském vězení Josefa spolu s faraonovým číšníkem a pekařem. Oběma se zdají sny, s jejichž výkladem si nevědí rady. „*Ve snu jsem pojednou před sebou viděl vinnou révu a na té révě tři výhonky. Sotva réva vypučela, hned rozkvetla a její hrozny dozrály. V ruce jsem měl faraonovu číši. Bral jsem hrozny, vytlačoval je do faraonovy číše a podával jsem mu ji do ruky.*“ (Gn 40,9-11), vypráví číšník Josefovi svůj sen a ten jej vykládá tak, že faraon po třech dnech číšníka pozvedne do jeho bývalé

¹⁵⁷ BALABÁN, Milan. Výklady snů v bibli. *Epitoauto*. Třebenice: Mlýn, 1998, s. 9.

¹⁵⁸ BALABÁN, Milan. Výklady snů v bibli. *Epitoauto*. Třebenice: Mlýn, 1998, s. 9.

¹⁵⁹ BALABÁN, Milan. Výklady snů v bibli. *Epitoauto*. Třebenice: Mlýn, 1998, s. 9.

funkce a ten se tak dostane z vězení zpět do panovnickovy přízně. Zajímavé je, že pekař má velmi podobný sen¹⁶⁰, ten však Josef interpretuje opačně – pekařovi předpoví brzkou smrt na šibenici.¹⁶¹ Z textu je zřejmé, že autor zdůrazňuje nutnost Hospodinova zásahu či vnuknutí, bez něhož nelze sen správně vyložit.

V číšníkově snu představuje réva spojnicí s jeho povoláním, zároveň počet dní, než bude číšník znovu dosazen do své funkce, a rovněž také samotný fakt jeho rehabilitace. Dokládá to mnohvrstevnatost významů, jež je rostlinným metaforám přirozeně vlastní. Jejich smysl může být zřejmý na první pohled nebo jako v případě snů volá po svém vykladači. A vždy si v pozadí uchovává i jistou poetiku a líbeznost, což je v působivém kontrastu k mnohdy dramatickým vyústěním, jimiž autoři Písma završují svá vyprávění.

Jak jsme viděli, stromy často figurují ve výrocích o cizích národech a jejich panovnicích, ostatně jak už víme, Hospodin trestá pýchu bez ohledu na národnost. Ještě intenzivněji a palčivěji se však dotýkají samotného Izraele jako vyvoleného národa donedávna pevně přesvědčeného o Hospodinově přízni. Obrazy stromu nalezneme hojně v prorockých vizích, v nichž svatý národ pozbývá své svatosti v Božích očích, protože míra jeho provinění vůči Hospodinu již překročila své hranice.

¹⁶⁰ viz Gn 40,16-17.

¹⁶¹ viz Gn 40,18-19.

7. Svévole Izraele a hněv Hospodinův

Náboženství bylo v Izraeli úzce spjato s politickými důsledky. Pakliže se národ nechal svést ke smilstvu s cizími bohy, následoval Hospodinův hněv ruku v ruce s trestem. Schéma pro nás není ničím novým – víme už, že neposlušnost vůči Hospodinovým nařízením přináší následky.

Přesto bylo pro Izrael dlouho nepředstavitelné, že by se Bůh mohl obrátit i proti svému vyvolenému národu. „*If the trees thought themselves to be as safe and protected as God's own garden, they must think otherwise. Yahweh can also turn against his own, provided of course they have turned away from him in pride.*“¹⁶² Byla to právě pýcha, která přivedla Izrael na pokraj zkázy, protože: „*Pride is the basic sin of wishing to be like God (...).*“¹⁶³ A my víme z rajského příběhu, kde se lidé pokusili o totéž, že to nikdy nemůže být cesta k životu, protože vede od Boha a život klíčí v Boží lásce.

Formou pýchy, která byla Hospodinu nejvíce protivná, protože představovala odvržení Jeho samotného ze života společenství a srdcí Jeho lidu, byla, jak už víme, modloslužba. „*The pride and arrogance of the people is located specially in their idolatry.*“¹⁶⁴ Sloužení jiným bohům bylo vnímáno jako nevěra, zrada a zároveň nejhorší způsob, jakým lze Hospodina vyvrhnout ze svého středu. Jako stvořitel a milující otec se musel dívat na to, jak jeho lid podléhá kultům okolí a oslavuje modly, které si sám tvoří k vlastnímu obrazu, zatímco on je opomíjen. Písmo zachycuje Hospodinův hněv tváří v tvář této nevěře a stromy propůjčují těmto vizím neobyčejnou působivost. „*Jako jsem vydal ohni k pozření dřevo vinné révy mezi lesními stromy, tak jsem vydal obyvatele Jeruzaléma. Obrátil jsem proti nim svou tvář; dostali se z ohně, ale oheň je pozře. I poznáte, že já jsem Hospodin, až se proti nim postavím. Učiním ze země zpustošený kraj za to, že se mi zpronevěřili, je výrok Panovníka Hospodina.*“ (Ez 15,6-8), píše prorok Ezechiel a Izajáš se k němu připojuje: „*Budou zahanbeni pro mohutné stromy, po nichž jste dychtili, budete se stydět za zahrady, které jste si zvolili. Budete jako posvátný strom, jemuž vadne listí, jako zahrada, v níž není*

¹⁶² NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 226.

¹⁶³ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 226.

¹⁶⁴ GIGNILLIAT, Mark. Oaks of righteousness for his glory. in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 2011, roč. 123, č. 3, s. 400.

vody. *Nejzdatnější bude koudelí a jeho skutky jiskrou; vzplane spolu obojí a nikdo to neuhasi.*“ (Iz 1,29-31).

Prorok Ozeáš v duchu svého poselství, které sám žil tím, že si na Hospodinův pokyn vzal nevěstku jako obraz vztahu Nejvyššího k jeho lidu, uvádí následující Boží výrok o Izraeli: *„Zpustoším její révu i fíkovník, o nichž říká: ‚To je má odměna, kterou mi dali moji milenci.‘ Proměním je v divočinu, bude je požírat polní zvěř. Ztrestám ji za dny baalů, že jim pálí kadidlo a zdobí se kroužkem a náhrdelníkem, že chodí za svými milenci a na mne zapomněla, je výrok Hospodinův.“* (Oz 14-15). Izrael se jako nevěrná žena dopouští smilstva a vzbuzuje hněv u toho, komu slíbila věrnost. Ozeášovými ústy Hospodin vynáší soud nad touto nevěrnici, která se utíká ke svým milencům a zapomíná na svatební smlouvu, kterou uzavřela.

Působivým obratem v rostlinných metaforách je obraz vykořenění či vyrvání, který je ostatně v přeneseném smyslu slova běžně používán. *„Proto tě Bůh smete provždy, popadne tě, ze stanu tě vyrve, vykoření tě ze země živých.“* (Ž 52,7). Velmi sugestivní je rovněž následující úryvek, ve kterém prorok Ezechiel vyjádřil hrůzu babylonského exilu: *„Tvá matka jako vinná réva, podobně jako ty, byla zasazena u vody; byla plodná a bujně vzrostla pro hojnost vod. Měla mohutné snětí, vhodné pro žezla vladařů, svým vzrůstem se vypínala nad košaté stromy, bylo ji vidět pro její výšku i množství větví. Avšak byla vyrvána v rozhořčení, pohozena na zem a východní vítr vysušil její plody. Její mohutné snětí byly ulámané, uschly a pozřel je oheň. Nyní je přesazena do stepi, do země vyprahlé a žíznivé. Ze snětí vyšlehl oheň, pozřel její větve i plody; nezbyla na ní žádná mohutná snět', odnož vhodná pro vladařské žezlo.“* (Ez 19,10-14). Čtenáři se dozvídají, že jsou potomky této révy, své matky. Zároveň však čteme, že matka byla v podobě vinice vyrvána a přesazena do pouště jako obrazu nehostinnosti a že na ní nezůstává žádná odnož pro vladařské žezlo. Je tedy potomstvo vůbec životaschopné? K posluchačům totiž přichází poselství, že pro odpadlictví a nevěru svého lidu, svých předků, jsou oni sami potomky této révy rostoucí v poušti odsouzení pro život v podmínkách smrti bez naděje na nové vyvolení mezi národy či nového panovníka, který svůj lid konečně povede jako skutečný Hospodinův Pomazaný.

Celé Písmo však posluchače vede ke zjištění, že všechny pohromy a nesnáze, které se na Izrael přihnaly, jsou důsledkem jeho vlastních provinění vůči Hospodinu a na základě mnoha příběhů už od toho rajskeho ukazuje, že Bohu jde především o ochranu a poučení lidí, nikoli o jejich destrukci. Pokud se tedy přiznají zkáza, můžeme ji vnímat jako ničivou sílu, kterou lze přirovnat k prvopočátečnímu chaosu, jak jsme o něm psali v prvních kapitolách této

práce, který je sice sám o sobě životu nepříznivý, je však prostředím pro vznik něčeho nového – je prostorem pro očistu a nový počátek. Bůh tak lidem vytváří prostor pro přehodnocení svého chování a dává jim další šanci začít zcela znovu, s čistým štítem a Hospodinovou přízní. Poražení a vykořenění kmenů Izraele, jakkoli se zdá být drastické, je tak nakonec především dalším krokem ke znovunalezení cesty ke stromu života.

8. Slitování a milosrdenství Hospodinovo

Podle proroků Bůh seslal na Izrael zkázu za jeho proradnost, není to však definitivní skoncování s Jeho lidem. Písmo nás učí, že Hospodin je milosrdný a všechna příkoří, jimž lidstvo vystavil, jsou především kroky vedoucí k jeho proměně.¹⁶⁵ Hospodin nakonec utiší svůj hněv a nechá skrze ústa proroků zaznít slova nové naděje pro ty, kteří přežili, i jako poučení těm, kteří přijdou po nich, protože: „*The more Israel reflected on the past in view of the future, the better it understood the meaning of its own history and what God finally wanted of it.*“¹⁶⁶ Hospodinovo milosrdenství je pevnou součástí historie svatého lidu vedoucí Izrael skrze poznání vlastní nedostatečnosti a naproti tomu nepodmíněné Boží lásky k lepšímu pochopení vztahu mezi nimi, v němž člověk tak často selhává a Hospodin nekonečně miluje.

*„V onen den zpívejte o vinici, jež dává ohnivě víno.
Já Hospodin ji střežím, každou chvíli ji zavražduji.
Aby ji nic nepostihlo, nocí dnem ji budu střežit.
Rozhořčen už na ni nejsem. Kdyby mi dávala bodláčí a křoví,
zvedl bych proti ní boj a rázem bych ji spálil.
Ať se chopí mé záštity a uzavře se mnou pokoj, ať se mnou uzavře pokoj.
Přijdou dny, kdy Jákob zapustí kořeny, kdy bude pučet a rozkvete Izrael
a naplní tvář světa svými plody.“ (Iz 27,1-6).*

Pakliže se Izrael navrátí k Hospodinu, nalezne u něho milost a odpuštění, oznamuje radostnou novinu prorok Izajáš. I přes všechnu nevěru a odpadlictví je Hospodin stále bohem svému lidu jako milující otec doufající v návrat svých dětí.¹⁶⁷ Stala se a pořád se děje spousta hrůzných událostí, mají však svůj jasný účel: skrze krizi přivést přeživší k uvědomění si skutečných hodnot, ke změně postoje a smýšlení, jež je upamatuje na smlouvu, kterou uzavřeli s Hospodinem¹⁶⁸ a na nepodmíněnou lásku, s níž na ně shlíží. Odtud pak roste naděje na nový začátek. „*Ti z Judova domu, kteří vyvážnou a zůstanou, opět se zakoření a vydají ovoce.*“ (2 Kr 19,30). I prorok Ozeáš končí svou výpověď Hospodinovým výrokem plným naděje: „*Budu Izraeli rosou, rozkvete jako lilie, zapustí kořeny jako libanónský cedr. Jeho ratolesti se rozloží, ve své velebnosti bude podoben olivě*

¹⁶⁵ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 226.

¹⁶⁶ KESSEL, Leo van. A catechesis on the tree and the snake. *Afer*. 1970, roč. 12, č. 1, s. 55.

¹⁶⁷ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 226.

¹⁶⁸ viz Gn 24.

a jeho vůně bude jako vůně Libanónu. Usednou opět v jeho stínu, budou pěstovat obilí, rozkvetou jako réva připomínající libanonské víno.“ (Oz 14,6-8). Ozeáš tak na konci své knihy přichází s poselstvím Hospodinova milosrdenství a výhledem plným příslibů lepší budoucnosti.

Stromy, využívané proroky jako prostředky k zobrazení Hospodinova hněvu a zkázy, se tu představují ve své další roli. „Where the tree image primarily played a role highlighting Israel's idolatry and arrogance, now in the moment of YHWH's redemptive movement toward his people the tree image emphasizes their renewed and liberated status.“¹⁶⁹ Stávají se obrazy Hospodinova milosrdenství a lásky a jako představitelé života i jeho utracení zobrazují další fázi Božího vztahu s Jeho lidem, v níž hrají roli rohu hojnosti symbolizujícího nadcházející dny pokoje.

Proroci tak využívají metafory stromu ke zpodobení naděje stejně jako následků odpadnutí od Hospodina, které má jako vždy katastrofální dopad. Víme z příběhu prvního hříchu, že odklon od Boha je neudržitelný stav vedoucí do záhuby a jedině návrat k Němu je cestou, která má budoucnost. Hospodin tuto cestu člověku otevírá a nechává ho projít skrze očišťující bolest, která ho v jeho pokračující destrukci jediná může dovést zpět.¹⁷⁰ Jak píše Jiří Beneš ve výkladu knihy proroka Ozeáše - a jeho slova můžeme vztáhnout širěji: „Návrat k Hospodinu coby projev vnitřní změny (pokání, obratu), důvěry a následného očekávání života je jako návrat do života jediným východiskem pro lid ze současné krize. Má smysl, budoucnost. Naděje na návrat tedy sice stále existuje (ba Bůh ji sám otevírá), ale vztah Boha k lidu není návratem lidu podmíněný. Bůh svůj lid miluje ještě předtím, než se vrátí.“¹⁷¹ Krize, kterou Bůh nechává člověka projít, je tak především aktem lásky. Hospodin čeká s otevřenou náručí a příslibem, že po příkořích přijdou nové dny plné pokoje. Miluje bez ohledu na provinění nebo návraty, protože Jeho vztah s lidmi je založen na síle mocnější než kterákoli jiná, na poutu, z jehož samotné podstaty vyvěrá odpuštění, sebeobětování, bolest i nový život. To skrze něj je stále ještě možné po tom všem obnovit porušený vztah a zachovat si naději na život, a toto poselství promlouvá skrze Písmo jako svědectví nekonečné milosti, jejíž hnací silou je to nejmocnější pouto - láska.

Stromy zachycují tyto vrcholné okamžiky vztahu mezi lidmi a Bohem, výtrisky hněvu i slova útěchy, konejšivé obrazy i výjevy hrůzy. A přinášejí poselství naděje, že vykořenění

¹⁶⁹ GIGNILLIAT, Mark. Oaks of righteousness for his glory: horticulture and renewal in Isaiah 61,1-4. in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*. 2011, roč. 123, č. 3, s. 404.

¹⁷⁰ viz BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010, s. 72.

¹⁷¹ BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: Úvod do studia malých proroků*. 1. vyd. Praha: Teologický seminář Církve adventistů s.d., 2006, s. 37.

nemusí být definitivní a že i ve zdánlivě mrtvém pahýlu může dřímát život a v pravou chvíli vyrazit novým výhonkem: „*the tree images can inform not only about misfortune. The possibility of new life is part of Yahweh's plan. The felled tree can sprout again.*“¹⁷² Strom může za vhodných podmínek překonat katastrofu, žít dál a nést ovoce, omlazen a napojen spojením s pramenem vyvěrajícím z Hospodinovy lásky.

Literární obraz, který autoři zvolí, tak v sobě musí zahrnout nejen vzepětí a pýchu, ale i její ponížení, obrat a možnost návratu. Metafora stromu nabízí ztvárnění všech těchto intencí: i osekáný pařez může vypučet novým životem, pakliže v sobě najde jeho zdroj a přikloní se k němu. Strom v sobě skrývá obnovu *in potentia*, v možnosti, v kořenech a zdánlivě mrtvých pahýlech, kde čeká na impuls života - a tímto životem je Bůh. Především v tom spočívá síla této metafory – i zkáza v sobě může obsahovat zárodek nového počátku: „*a new branch can sprout. The felling is not necessarily the last one hears of the tree; Yahweh's punishment of the people is not necessarily a final rejection.*“¹⁷³

Tyto obrazy, které autoři Písma hojně využívají, pracují s obrovskou životaschopností stromů a s působivými scénami jejich kácení a mýcení. Zasazeny do kontextu dějin vlastního národa tvoří spolu s faktem, že pro posluchače jsou to běžné obrázky z jeho každodenního života použité v překvapivých souvislostech a pointách, velmi funkční literární nástroj. Jsou to názorné obrazy, které vtahují posluchače do děje a umožňují mu vžít se do něho, vyžadují jeho pozornost a aktivitu, vyzývají k odpovědnosti před Hospodinem. Spolu se schopností obnovy a zdánlivým překonáním samotné smrti, které v sobě rostlinné metafory přirozeně pojí s představou tišivého stínu a obživy, tolik zásadní ve zdejších horkém a nepřiliš úrodném kraji, umožňují široké, působivé a obecně srozumitelné využití v nejrůznějších literárních útvarech a tematických okruzích.

Autoři zasazují tato vyprávění do konkrétních historických okamžiků a poukazují tak na nadvládu Hospodina nad světem a lidskými srdci bez jakéhokoli omezení prostoru či času. Hrůzná zkušenost válečného běsnění tak v sobě obsahuje i zárodek nového života, protože dějiny jsou dílem Božím¹⁷⁴, je to smysluplná cesta, jejímž cílem je pozvednutí lidí, nikoli jejich zatracení. „*Hospodin odvede ty lidi daleko a v zemi bude mnoho míst opuštěno. Zůstane-li v ní jen desetina, i ta bude zajata a přijde vniveč jako posvátný strom, jako dub, po jehož skácení zbude jen pahýl. A tento pahýl bude símě svaté.*“ (Iz 6,12-13).

¹⁷² NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 225.

¹⁷³ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 226.

¹⁷⁴ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 224.

8.1 Zaslíbení a výhonek

Z výše uvedeného úryvku zaznívá naděje, že přestože je strom poražen, má svatý lid stále ještě možnost přežít a znovu se rozvinout ve vzkvétající národ pod Hospodinovou záštitou. Spása je pořád možná a v obrazu poráženého stromu imanentně přítomná¹⁷⁵, protože: „*There is adumbrated hope even in these very stark images of destruction. Moreover, a sense of anticipation is created for the cut down tree to grow once again.*“¹⁷⁶ Jak bylo naznačeno v úvodu této práce, klíčem k této tezi je Jób 14,7-8. Byť podřát, může strom vyrašit novým výhonkem a vypučet znovu v obnovené nádheře. Tento obraz hojně používají proroci, kterým výhonek slouží jako obraz nového, navráťivšího se Izraele, který prošel očistným ohněm Hospodinova trestu.

S tématem nového výhonku pracuje velmi intenzivně Izajáš a představa spásy se prolíná textem jako jásavá červená nit. Ostatně nadpis knihy hlásá jasně: J'šajahú – Hospodin je spása. „*I vzejde proutek z pařezu Jišajova a výhonek z jeho kořenů vydá ovoce. Na něm spočine duch Hospodinův: duch moudrosti a rozumnosti, duch rady a bohatýrské síly, duch poznání a bázně Hospodinovy.*“ (Iz 11,1-2), píše Izajáš a pokračuje: „*V onen den bude výhonek Hospodinův chloubou a slávou, plod země důstojností a okrasou pro ty z Izraele, kdo vyvázli.*“ (Iz 4,2). Situace, která se v počátku jevila bezvýchodně jako konečná katastrofa, je nyní završena vyhlídkou na novou budoucnost a zároveň ospravedlněna jako nutné poučení. „*Isaiah gives the original myth this twist because of his trust and hope that, in spite of the necessity of punishing the people, Yahweh still stands by his promises to be their God, and thus their protector.*“¹⁷⁷ Navzdory obavám svatého lidu tváří v tvář událostem, kterým byl nucen čelit a které narušily jeho jistotu v Boží přízni, Hospodin se stále hlásí ke své smlouvě s Izraelem a zachovává mu věrnost. Věrnost, kterou však Jeho lid neprokázal a vysloužil si tak po mnoha opomenutých varováních drastická ponaučení vedoucí ho k poznání, že jeho jediná naděje spočívá ve věrnosti jeho Bohu.

Hospodin však navzdory lidskému selhávání dál shlíží na svůj lid s láskou a přeživším přináší zaslíbení budoucnosti plné pokoje a prosperity. „*Úděl Izraele, svého lidu, změním, oni znovu vybudují zpusťšená města a osídlí je, vysadí vinice a budou z nich pít víno, založí*

¹⁷⁵ viz GIGNILLIAT, Mark. Oaks of righteousness for his glory. in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 2011, roč. 123, č. 3, s. 400.

¹⁷⁶ GIGNILLIAT, Mark. Oaks of righteousness for his glory. in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 2011, roč. 123, č. 3, s. 401.

¹⁷⁷ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 226.

zahrady a budou z nich jíst ovoce. Zasadím je do jejich půdy a již nikdy nebudou vykořeneňi ze své země, kterou jsem jim dal, praví Hospodin, tvůj Bůh.“ (Am 9,15). Ámos vyjadřuje tímto textem hlubokou víru v překonání krize díky Hospodinovu zásahu a pomoci, která nakonec vyústí v zachování části Jeho lidu. Té bude adresována radostná zvěst Božího zaslíbení. *„Tvůj lid, všichni budou spravedliví, navěky obdrží do vlastnictví zemi, oni, výhonek z mé sadby, dílo mých rukou k mé oslavě.*“ (Iz 60,21).

Prorocké texty ohlašující konec útrap a vidiny Hospodinovy milosti prostupuje veselí a obrazy Jeho svrchovanosti: *„Plesejte, nebesa, vždyť Hospodin to vykoná, hlaholte, nejhlubší útroby země, ať zvučně plesají hory, les a všechny jeho stromy, neboť Hospodin vykoupí Jákoba a proslaví se v Izraeli.*“ (Iz 44,23). Zacharjáš sdílí tuto naději: *„Vzejde setba pokoje: vinná réva vydá své plody, země svou úrodu a nebesa svou rosu. To všechno dám jako dědictví pozůstatku tohoto lidu.*“ (Za 8,12).

Hospodinovo milosrdenství a láska k Jeho lidu prostupují tyto texty plné naděje. Stromy jsou zde užívány jako doklady hojnosti a prosperity i jako obrazy Izraele zrcadlící jeho vývoj od nevěry přes katarzi krize až k Hospodinově milosti. Čtenáři biblické zvěsti tak skrze metaforická vyjádření dostávají informace o své historii, vlastním životě, normách chování i vztahu k Bohu. Stromy propůjčují těmto připodobněním variabilitu, srozumitelnost a zároveň tvoří logickou spojnici všech těchto událostí, které by bylo běžným jazykem obtížné srozumitelně a jednoduše propojit. Jak píše Kirsten Nielsen na adresu textů proroka Izajáše: *„By using the tree-felling myth combined with the concept of the new branch, Isaiah is able to transfer to history the context familiar from nature and to everyone, so that apparently unconnected events become linked.*“¹⁷⁸ Intuitivní propojení jinak nesouvisejících událostí je zásadní složkou metaforických vyjádření, která tak člověku pomáhají zorientovat se a lépe pochopit svět skrze naznačený řád. Stromy se v tomto bodě ukazují být neobyčejně obsažnými a zároveň skrze snadnou dešifrovatelnost velmi užitečnými nástroji, které proroci využívají šifrující sdělení svých varovných i radostných poselství do obrazů jejich životního cyklu a adaptability.

Nový výhonek se stal symbolem naděje přeživších a odkazem k novému vůdci Izraele. Téma spravedlivého krále, který měl v čele svého národa následovat Hospodina a dovést Izrael k jeho bývalé slávě, je patrné prakticky po celou historii svatého lidu již od smrti Davida a Šalamouna - a po generacích slabých a modloslužebných panovníků, válečných hrůzách a zkušenosti exilu se stalo ještě palčivějším. *„V onen čas způsobím, aby Davidovi*

¹⁷⁸ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 226-7.

vyrašil výhonek spravedlivý, a ten bude v zemi uplatňovat právo a spravedlnost.“ (Jr 33,15). Tento očekávaný vládce měl být především *spravedlivý*, tedy kráčet po Hospodinových stezkách a panovat v souladu s Jeho vůlí. „*Hle, přicházejí dny, je výrok Hospodinův, kdy Davidovi vzbudím výhonek spravedlivý. Kralovat bude jako král a bude prozíravý a bude v zemi uplatňovat právo a spravedlnost.*“ (Jr 23,5). Podle tradice se měl oním vyvoleným panovníkem stát muž z domu Davidova, či po jeho otci Jišajova¹⁷⁹, a mělo se za to, že to bude především politický vůdce v duchu dosavadních izraelských králů. „*Avšak na jeho místo postoupí výhonek z jejich kořenů, přitáhne proti vojsku a vejde do pevnosti krále Severu a bude tam prosazovat svou sílu.*“ (Da 11,7).

Postupně však politické rysy přestaly být akcentovány tolik jako spojení s Hospodinem a do popředí stále zřetelněji vystupovala touha po užším náboženském sepětí národa a návratu k Bohu. Její odezva mezi lidem však byla problematická. Skutečný ohlas tak představa Hospodinova Výhonku našla až v Novém zákoně, který k němu vztahuje postavu Ježíše Nazaretského. Strom života, který jsme spatřili v Kristově kříži, vyráží novou ratolestí, nataženou rukou Boží milosti. „*To praví Hospodin zástupů: Hle, přijde muž jménem Výhonek, vyraší odspodu; ten zbuduje Hospodinův chrám.*“, píše prorok Zacharjáš (Za 6,12). Jiří Beneš uvádí k tomuto verši následující komentář: „*ve výroku o Ježíšově postavení zbořeného chrámu ve třech dnech J 2,19 (Mt 26,61) se ozývá Zacharjášovo zaslíbení (...). Ježíš se výrokem o postavení chrámu nepřímou hlásí k Zacharjášově předpovědi jako ten, v němž se tato předpověď naplní – identifikuje se tak se Zacharjášovým ‚Výhonkem‘.*“¹⁸⁰ Ježíš se tak stává tím, který skrze obrozená srdce lidí zbuduje skutečný chrám k Hospodinově oslavě.

Tuto zvěst o lidském selhávání a Hospodinově milosti vtělují autoři Písma do metafor, které volají z propasti času stále stejně univerzální poselství o vyvrácených nadějích a znovu zakořeněné víře. Útěcha obsažená v těchto obrazech je přítomna i v našich dnešních nadějích. „*This is one of the great symbols of the church, that the green branch sprouts from the seemingly dead stump, and this is our hope.*“¹⁸¹

¹⁷⁹ viz Iz 11,1-2 uvedený ve druhém odstavci této kapitoly.

¹⁸⁰ BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: Úvod do studia malých proroků*. 1. vyd. Praha: Teologický seminář Církve adventistů s.d., 2006, s. 278.

¹⁸¹ UNDERWOOD, Verl A. Center of life and things. *Encounter*. 1976, roč. 37, č. 1, s. 84.

9. Požehnání, péče a oslava Hospodinova

Hospodin skrze Krista hovoří o zaslíbení života, „*neboť Bůh tak miloval svět, že dal svého jediného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný.*“ (J 3,16). Skrze Ježíše dává lidem novou možnost spásy: „*Já jsem chléb života; kdo přichází ke mně, nikdy nebude hladovět, a kdo věří ve mne, nebude nikdy žíznit. (...) Jako mne poslal živý Otec a já mám život z Otce, tak i ten, kdo mne jí, bude mít život ze mne.*“ (J 6,35.57). Poselstvím Nového zákona vrcholí starozákonní motiv Hospodinova zaslíbení, kterým se Bůh sklání ke stále znovu selhávajícímu člověku a s láskyplnou péčí mu ukazuje novou cestu k ovoci stromu života vedoucí skrze Boží odpuštění vyjádřené nejvyšší obětí Krista. Celá starozákonní zvěst hovoří o Hospodinově milosti, projevující se na jedné straně odpuštěním, klidem a mírem, na druhé však i proměňujícím zážitkem krize, která člověka přivádí k Bohu. To vše je projevem Hospodinovy péče a tato zvěst ústí do hlubokého ponaučení vrcholícího v novozákonní jistotě, že láska tryskající z božského pramene je silnější než smrt.

Hospodin jako zdroj všeho života přicházející ke svému stvoření skrze lásku posiluje toto pouto životodárnou silou svého požehnání. V první kapitole knihy Genesis se setkáváme s tímto výronem oživující energie, když Bůh žehná nejprve zvířatům¹⁸² a posléze i člověku¹⁸³, aby se množili a naplnili zemi. Se stejným požehnáním se setkáváme také po potopě, kde Bůh žehná Noemovi a jeho synům stejnými slovy¹⁸⁴ jako v Gn 1 a utvrzuje tak posluchače, že navzdory selhání člověka mu i nadále záleží na zachování života ve vší jeho hojnosti. Písmem se požehnání prolíná v mnoha podobách a mnozí autoři pro ně zvolili obrazy využívající životadárné aspekty různých druhů stromů a dalších rostlin. „*Ačkoli ještě není zrno na sýpce a vinná réva, fíkovník, granátovník a oliva nepřinesly dosud ovoce, od tohoto dne budu žehnat.*“ (Ag 2,19).

Požehnání je darem lásky a tudíž sdílení, protože skutečná láska činí ze své podstaty srdce otevřeným pro druhého. Bůh svým požehnáním dává svému stvoření ten největší dar, tedy lásku, život a schopnost šířit život dál.

*„Já vyleji vody v místa zprahlá žízní,
bystřiny na suchou zemi.
Já vyleji svého ducha na tvé potomstvo
a své požehnání na ty, kteří z tebe vzejdou.
Porostou jak mezi trávou,
budou jak topoly při tekoucích vodách.“* (Iz 44,3-4).

¹⁸² viz Gn 1,22.

¹⁸³ viz Gn 1,28.

¹⁸⁴ viz Gn 9,1.

Požehnání je ve Starém zákoně určeno Hospodinovu spravedlivému, tomu, který se „bojí“ Hospodina, tedy důvěřuje mu, naslouchá mu a ctí ho.¹⁸⁵ Je opakem zlořečení¹⁸⁶ a má moc vysvobodit ty, kteří se obrátí k Bohu, z jakéhokoli sevření. „*Obdařím je i okolí svého pahorku požehnáním a v pravý čas sešlu vydatný déšť; budou to deště požehnání. Polní stromoví vydá své ovoce, země vydá svou úrodu a budou na své roli v bezpečí. I poznají, že já jsem Hospodin, až rozlámu břevno jejich jha a vysvobodím je z rukou těch, kteří je zotročují.*“ (Ez 34,26-27).

Země i lidé pak pozvednou hlasy k oslavě Hospodina, který svou láskou udržuje svět jako místo požehnané životu. „*S radostí vyjdete a budete vedeni v pokoji. Hory a pahorky budou před vámi zvučně plesat a všechny stromy v poli budou tleskat. Místo trní vyrostе cypřiš, místo plevele vzejde myrta. To bude k oslavě Hospodinova jména, za trvalé znamení, které nebude vymýceno.*“ (Iz 55,12-13). V tomto Izajášově textu je zřetelný další rys typický pro rostlinné metafory - jejich personifikace. Stromy tu nabývají lidských vlastností a schopností, skrze něž vystupuje do popředí Hospodinova vůle a činy.¹⁸⁷ Bůh se prezentuje metaforami, které pomáhají posluchači pochopit Jeho intence, aniž by byl Hospodin omezen a zachycen do pasti lidské jazykové nedostatečnosti. „*Nebesa se zaradují, rozjásá se země, moře i s tím, co je v něm, se rozburácí, pole zazní jásotem, i všechno, co je na něm. Tehdy zaplesají všechny stromy v lese vstříc Hospodinu, že přichází soudit zemi. On bude soudit svět spravedlivě a národy podle své pravdy.*“ (Ž 96,11-13).

Skrze komplexní sdělovací hodnotu metaforických vyjádření umožňují tyto texty hlubší vhled a pochopení a zvyšují tak angažovanost posluchače bez nebezpečí redukce obsahu sdělení. „*Plesejte, nebesa, vždyť Hospodin to vykoná, hlaholte, nejhlubší útroby země, ať zvučně plesají hory, les a všechny jeho stromy, neboť Hospodin vykoupí Jákoba a proslaví se v Izraeli.*“ (Iz 44,23). Tyto poetické texty plné radosti a jásavých oslav Hospodinovy velikosti pronikají do mysli a srdce posluchače a skrze silné emoční zabarvení jej vedou ke sdílení a spoluprožívání.¹⁸⁸ Pocity, ať už pozitivní či negativní, které autoři Písma vložili do svých knih, jsou jedním z hlavních důvodů jejich působivosti, kterou si udržují dodnes. Emoce zůstaly napříč tisíciletími stejné a jsou základní složkou toho, co nás s dávnými svědky Hospodinovy vůle spojuje, co oslovuje a promlouvá i k současnému čtenáři.

¹⁸⁵ viz Ž 112, v němž je vylíčeno požehnání určené tomu, kdo se bojí Hospodina.

¹⁸⁶ požehnání – lat. *benedictio, benedicere* znamená dobře mluvit, říkat dobré slovo; řecký ekvivalent *eulogien* je stejného významu.

¹⁸⁷ viz LONGMAN III., Temper, P. ENNS. *Dictionary of the Old Testament: Wisdom, Poetry & Writings*. Downers Grove: Inter-Varsity, 2008, s. 516.

¹⁸⁸ viz LONGMAN III., Temper, P. ENNS. *Dictionary of the Old Testament: Wisdom, Poetry & Writings*. Downers Grove: Inter-Varsity, 2008, s. 516.

10. Stromy jako obrazy úrodnosti a dostatku

Stromy jsou stejně jako všechny Boží dary výsledkem Hospodinova požehnání, jsou projevem Jeho přízně a lásky.¹⁸⁹ Jejich plody jsou člověku dány za pokrm¹⁹⁰ a úroda je závislá na Hospodinově milosti. Ovoce tvořilo ve starém Orientu důležitou součást jídelníčku a obyvatelé Izraele byli díky klimatickým podmínkám a úrodnosti svého kraje obzvláště závislí na každoročním výnosu svých sadů a vinic.¹⁹¹ Jak bylo naznačeno v předchozích kapitolách, autoři litery Písma hojně využívali těchto reálií své země ke zpodobení Hospodinova hněvu, milosti či požehnání, protože posluchačům byla tato témata velice blízká a úzce se jich dotýkala v každodenním životě.

Jak jsme viděli, v Bibli se stromy vyskytují v různém kontextu a velice často, a to ať už v doslovném či přeneseném slova smyslu. Vždy však v sobě imanentně nesou také představu hojnosti, bohatství a prosperity. „*Dobyli opevněná města a žírnou zemi a obsadili domy plné všelijakých dobrých věcí, vytesané nádrže, vinice, olivovní a množství ovocného stromů. Jedli a nasýtli se, ztučněli a žili v rozkoši z tvé veliké dobroty.*“ (Neh 9,25). Jejich krása a asociace lásky, plodnosti a života obzvláště vyniknou v nejkrásnější milostné básni Starého zákona:

*„Jsem kvítek šáronský,
lilie v dolinách.
Jako lilie mezi trnům,
tak má přítelkyně mezi dcerami.
Jako jablonoň mezi lesními stromy,
tak můj milý mezi syny.
Usedla jsem žádostivě v jeho stínu,
jeho ovoce mi sládně na rtech.“* (Pís 2,1-3).

A ještě jeden líbezný úryvek:

*„Postavou se podobáš palmě a svými prsy hroznům datlí.
Řekl jsem: ‚Vystoupím na palmu, abych se zmocnil plodů.‘ Tvé prsy ať jsou hrozný
révovými, dech tvého chřípí ať jablky voní,
patro tvých úst ať je jako nejlepší víno. Jedině pro mého milého stéká, plyne i ve spánku
ze rtů.“* (Pís 7,8-10).

¹⁸⁹ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 79.

¹⁹⁰ viz Gn 1,29.

¹⁹¹ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 79.

Stromy obecně se ve starověku těšily velké úctě a ty ovocné byly dokonce pod zvláštní ochranou Písma.¹⁹² Několik rostlinných druhů zvláště ceněných v předovýchodní oblasti si však v tehdejších představách promítnutých do textů Písma získalo určitého výsadního postavení. Pro dotvoření představy o chápání stromů v Bibli tedy zmiňme pro nedostatek prostoru alespoň ty, o nichž Písmo hovoří nejhojněji. Setkáme se tak s často užívaným ustáleným spojením, v němž spolu vystupují réva a fíkovník jako obraz domova a blahobytu, a jedním obzvláště ceněným stromem, který se těšil veliké úctě díky svým neobyčejným vlastnostem, kvůli nimž byl považován za symbol krásy a ztepilosti i za odznak moci – s cedrem.

10.1 Vznešený cedr

„Král měl v Jeruzalémě stříbra jako kamení a cedrů jako planých fíků, jakých roste mnoho v Přímořské nížině.“, čteme v první knize Královské (1 Kr 10,27). Cedr zde vystupuje ve své typické roli symbolu bohatství a moci. Důvodem jeho výsadního postavení mezi ostatními stromy byly jeho výjimečné vlastnosti, které z něho učinily zřejmě nejskvělejší a nejvíce ceněný strom starého Orientu. Je to především jeho krásný, ztepilý vzhled stálezeleného vysokého stromu s červeným, velmi kvalitním dřevem spolu s faktem, že je intenzivně a velmi příjemně aromatický¹⁹³, který z něho dělá vysoce ceněnou komoditu, po níž byla ve starověku taková poptávka, že husté cedrové háje z celé oblasti prakticky vymizely.

Cedry byly jako vonné a na pohled nádherné stromy v Písmu často zmiňovány jako obrazy krásy a ušlechtilosti, což odráží i Píseň písní, kde milá o svém milém zpívá: *„Jeho stehna jsou sloupy z bílého mramoru, spočívající na patkách z ryzího zlata. Vzhled má jak Libanón, je ztepilý jak cedr.“* (Pís 5,15). Je to také strom mimořádně dlouhověký, což spolu s jeho vitalitou, pevností a ušlechtilostí vyvolávalo představy Hospodinova požehnání: *„their life was to be characterized by strenght and durability, enjoying constant refreshment and vitality because of divine blessings.“*¹⁹⁴ Bileám ve svém požehnání Izraeli připodobňuje

¹⁹² viz Dt 20,19-20.

¹⁹³ viz FARBRIDGE, H. Maurice. *Studies in Biblical and Semitic Symbolism*. New York: KTAV Publishing House, Inc., 1970, s. 43.

¹⁹⁴ PATTERSON, Richard D. Psalm 92:12-15: The Flourishing of the Righteous. *Bibliotheca sacra*. 2009, roč. 166, č. 663, s. 282.

svatý národ právě k cedru: „*Jak skvělé jsou tvé stany, Jákobe, tvé příbytky, Izraeli! Rozprostírají se jako úvaly, jako zahrady nad řekou, jako vonné stromoví vysázené Hospodinem, jako cedry při vodách.*“ (Nu 24,5-6). Pro všechny tyto vlastnosti byl cedr obdivován, ctěn a vysoce ceněn, což se v Písmu ozývá u každého jeho výskytu v textu.

Cedr byl vnímán ve spojitosti s posvátnými silami, a to ho předurčovalo k používání pro rituální účely, v Izraeli zejména pro očištné obřady. V knize Leviticus tak najdeme řád týkající se malomocného v den jeho očišťování: „*Kněz vyjde ven z tábora a prohlédne ho. Je-li rána malomocenství na malomocném zhojena, rozkáže kněz, aby vzal pro očišťování dva živé čisté ptáky, cedrové dřevo, karmínové dřevo a yzop.*“ (Lv 14,3-4), a o jeho očištných účincích se dočteme i v knize Numeri: „*Kráva pak před jeho očima bude spálena; spálí se její kůže i maso a krev včetně výmětů. Potom vezme kněz cedrové dřevo s yzopem a karmínovým barvivem a hodí je na spalovanou krávu. (...) Pro nečistého vezmou trochu prachu z krávy spálené k očišťování od hříchu a na něj se do nádoby nalije čerstvá voda. (...) Třetího a sedmého dne stříkne čistý na nečistého, a tak jej očistí sedmého dne od hříchu.*“ (Nu 19,5-19).

Představy úzkého spojení s Hospodinem učinily z tohoto výjimečného stromu materiál mimořádně vhodný pro stavbu paláců a především chrámů. „*Týrský král Chíram poslal k Davidovi posly; poslal mu cedrové dřevo, tesaře a kameníky; ti postavili Davidovi dům.*“ (2 S 5,11). Jak se dozvídáme z 1 Kr 7,2-12, Šalamounův palác byl také postaven z cedrového dřeva. Co však především, hojně se používal také při stavbě Hospodinova chrámu: „*Tak budoval Šalomoun dům a dokončil jej. Přikryl jej cedrovými trámy a cedrovým obložením. Při celém domě dal vybudovat přístavbu vysokou vždy pět loket a spojil ji s domem cedrovými kmeny. (...) Obložil také stěny domu uvnitř cedrovými deskami; od podlahy domu až ke stropu obložil vnitřek dřevem a podlahu domu položil z cypřišových desek. Dvacet loket od zadní strany domu vybudoval přepážku z cedrových desek od podlahy až ke stropu a uvnitř vybudoval svatostánek, velesvatyni. (...) Uvnitř domu bylo všechno z cedru; v něm byly vyřezány kalichy květů a věncoví z květin. Kámen nebylo vidět. V nejnvnitřnější části domu zřídil svatostánek, aby tam umístil schránu Hospodinovy smlouvy. Před svatostánkem, který byl dvacet loket dlouhý, dvacet loket široký a dvacet loket vysoký a který obložil lístkovým zlatem, umístil oltář z cedrového dřeva a obložil jej.*“ (1 Kr 6,9-20). Izrael nebyl jediný, kdo vnímal tuto spojitost cedru s posvátnem a cenil si ho jako výjimečného materiálu. Tak můžeme v ugaritském textu příznačně nazvaném *Stavba Baalova chrámu* nalézt další doklad o tom, jak mimořádné postavení cedr v oblasti měl:

„Zajisté ať vystaven je dům pro Baala –
- jako mají bohové, (...).
Dům cedrový ať je dokončen pro něj,
dům cihelný ať je vystavěn pro něj.“¹⁹⁵

Nejpozoruhodnější jsou jistě obrazy, v nichž autoři Písma nechávají cedr vystupovat v roli Izraele či nějakého jiného národa, aby zdůraznili moc, ušlechtilost, sílu a spojení s Hospodinem jako zdrojem životadárné vláhy a naprostou závislost na jeho rozhodnutích a vůli, protože ani tak skvělý strom jako cedr nemůže odolat bouři Hospodinova hněvu a vyprahlé smrti odříznutím od svého pramene. „Otevři svá vrata, Libanóne, ať tvé cedry pozře oheň. Kvílejte, cypřiši, že padl cedr, že vznešené stromy propadly záhubě. Kvílejte, bášanské duby, že padl neprostupný hvozď.“ (Za 11,1-2).

Ve druhé knize Královské najdeme verš, v němž izraelský král Jóáš posílá judskému panovníkovi Amasjášovi na jeho výzvu k boji následující zkaz: „Na Libanónu vzkázalo trní libanonskému cedru: ‚Dej svou dceru za ženu mému synovi.‘ I přešlo tudy libanónské polní zvíře a to trní rozšlapalo.“ (2 Kr 14,9). Pyšný Amasjáš se po svých předchozích válečných úspěších obrací s provokací na vlastního bratra, na svůj lid, aby se s ním bez ohledu na jednotu izraelského národa v očích Hospodinových utkal. Nedbá Jóášova varování, v němž mu panovník Severního království naznačuje, že by měl zůstat doma a těšit se z dobytého úspěchu, jinak dopadne jako ono opovážlivé trní, a vytáhne proti němu v bitvě. Pýcha však nezůstane nepotrestána - stejně jako trní v Jóášově bajce je Amasjáš poražen a dopustí tak kvůli své domýšlivosti dokonce vyplenění Jeruzaléma.¹⁹⁶

Cedr slouží v této bajce jako kontrast vůči trní, které bylo pro svou neužitečnost, nízkost a nepříjemné trny mýceno a vnímáno spíše v negativních konotacích.¹⁹⁷ Jsou tu tedy dva póly, mezi nimiž nemůže být větší vzdálenost – opovrhované trní, které si nikdo nepřeje mít ve své blízkosti, a vznešený cedr, symbol ušlechtilosti.

Tento mimořádný strom je obrazem životaschopnosti Božího stvoření a Hospodinova požehnání. Je symbolem síly a moci stejně jako krásy a ušlechtilosti. Protože však nenese ovoce a nebyl tak chápán jako zdroj obživy a s tím spojených představ domova, poklidu, sytosti a životodárné úrody, věnujme pro dotvoření celkového obrazu všech aspektů symbolu stromu následující kapitole révě a fíkovníku, které Písmo zmiňuje právě v těchto souvislostech.

¹⁹⁵ STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 124-5.

¹⁹⁶ viz 2 Kr 14,13-14.

¹⁹⁷ viz NICHOL, Francis D. et al., eds. *The Seventh-day Adventist Bible Commentary*. 4. vyd. Washington: Review and Herald Publishing Association, 1972, s. 932.

10.2 Réva a fíkovník

„*Neposlouchejte Chizkijáše. Toto praví král asyrský: Sjednejte se mnou dohodu a vyjděte ke mně. Každý z vás bude jíst ze své vinné révy a ze svého fíkovníku a pít ze své cisterny, (...).*“, slibuje asyrský král Sancheríb hojnost a mír Izraeli před branami Jeruzaléma (2 Kr 18,31; paralela Iz 36,16). Na tomto textu je dobře vidět, že réva a fíkovník se jako dvojice staly jakýmsi ustáleným spojením vyjadřujícím pokoj a dostatek, s jehož použitím se tu Sancheríb snažil zlákat lid na svou stranu s cílem vyvolat v něm pocit bezpečí a vidinu míru, po níž tolik toužil. „*Lidé zase pokojně obdělávali svou zemi, a ta jim dávala své plody a stromy na polích ovoce. (...) Každý seděl pod svou vinnou révou a pod svým fíkovníkem a nebyl nikdo, koho by se musel bát.*“, ilustruje pocity, které toto spojení vyvolávalo, úryvek z první knihy Makabejské (1 Mak 14,8-12).

Réva i fíkovník byly velice ceněné rostliny, protože dávaly hojnost plodů lahodných za čerstva i za sušena a z révy se navíc lisovalo opojné víno. Ustálené spojení, které hojně užívají autoři Písma a očividně se tedy běžně používalo, vzniklo zřejmě na základě jejich fyzické blízkosti na polích, kde byly zpravidla pěstovány pospolu a fíkovník sloužil pnoucí révě jako opora.¹⁹⁸ Patřily tedy k sobě a staly se obrazy hojnosti, dostatku, bezpečí¹⁹⁹ a s tím úzce spojeného Hospodinova požehnání nesoucího poselství radosti.²⁰⁰ „*Neboj se, dobytku na poli, stepní pastviny se zazelenají, strom zase ponese ovoce, fíkovník a réva vydají úrodu.*“ (Jl 2,22).

Vycházejíce ze stejného základu však mohly být i působivým obrazem nebezpečí, zkázy a neštěstí jako důsledku nevěry Izraele a Hospodinovy nemilosti. „*Hle, přivedu na vás zdaleka pronárod, dome Izraelský, je výrok Hospodinův, (...). Pozře tvou žeň, tvůj chléb, pozře tvé syny i tvé dcery, pozře tvé ovce i tvůj dobytek, pozře tvou révu i tvé fíky, mečem vyvrátí opevněná města, na něž se spoléháš.*“ (Jr 15-17). Nejvyšší učí svůj lid stále znovu, že spoléhat se mohou jedině na Něho a pouze věrnost Hospodinu je zárukou budoucnosti a prosperity, která uvádá pokaždé spolu s úpadkem víry. „*Rozkladu propadne všečen nebeský zástup: nebesa se svinou jako kniha a všečen jejich zástup bude padat, jako opadává listí z vinné révy a padavče z fíkovníku.*“ (Iz 34,4).

¹⁹⁸ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 78.

¹⁹⁹ viz KLOTZ, John W. The Vine, the Fig Tree, and the Olive: A Study in Biblical Symbolism. *Concordia Journal*. 1980, roč. 6, č. 6, s. 256.

²⁰⁰ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 79.

V prorockých textech nabývá toto spojení niternějšího významu a stává se obrazem spirituálního bohatství Mesiášova království. „Každý bude bydlet pod svou vinnou révou, pod svým fíkovníkem, a nikdo ho nevyděsí. Tak promluvila ústa Hospodina zástupů.“ (Mich 4,4), píše prorok Micheáš a podle Johna Klotze má na mysli právě prosperitu nadcházejícího požehnaného věku jako vrcholu poselství Písma: „In Micah 4:4 and in Zechariah 3:10, the vine and the fig tree are presented as pictures of the spiritual prosperity of the Messiah's kingdom. It is this spiritual prosperity of Micah and Zechariah that is the real thrust of the Scriptural symbolism. The peace and prosperity to which they refer reflect temporal peace and prosperity; these temporal blessings are described as God's award for faithfulness to Him.“²⁰¹ Hospodin odměňuje své věrné péčí a láskou a zaštiťuje je jako poslední a nejvyšší obrana proti veškerému nebezpečí s výjimkou toho, které číhá v lidském nitru. Pakliže se lidé vrátí do Jeho náruče, naleznou ji láskyplně otevřenou a plnou útěchy, hojnosti a míru. „Onoho dne pak, je výrok Hospodina zástupů, pozvete jeden druhého pod vinnou révu a pod fíkovník.“ (Za 3,10).

Mír, hojnost, dostatek, bezpečí, ale i vznešenost, moc, bohatství a krása. To vše jsou adjektiva, která se se stromy přirozeně pojí a vyvolávají představy něčeho požehnaného, těšícího se ochrany Boží. Ať už jsou použity v kontextu pozitivním či negativním, vždy vyvolávají reakci, protože jsou nositeli silného emočního zabarvení a pomáhají tak autorovi lépe postihnout jádro výpovědi a posluchači nalézt další vodítko na své cestě k Bohu.

²⁰¹ KLOTZ, John W. The Vine, the Fig Tree, and the Olive: A Study in Biblical Symbolism. *Concordia Journal*. 1980, roč. 6, č. 6, s. 256.

11. Stromy v Hospodinových nařízeních

Jakým směrem se tedy po té cestě dát? Kam vede, co nás na ní čeká? Na tyto odvěké otázky dává Písmo v odpověď příběhy a poučení o lidské pýše, pádu a Božím milosrdenství a přináší tak spásnou zvěst, jejíž poselství zní jasně – přikloň se k Hospodinu a bude ti zachován život. „*Můj synu, na mé učení nezapomínej, ať tvé srdce příkazy mé dodržuje. Prodlouží ti dny a léta života a přidají ti pokoj.*“ (Př 3,1-2).

Hospodinova nařízení, jak už víme, ochraňují člověka před ním samým, před následky prvotního hříchu a destrukcí, která z něho plyne. Jsou chápána jako záruky toho, že budou-li se jich držet, nesejdou lidé ze své cesty a život jim zůstane zachován.²⁰² Pakliže člověk žije dle Hospodinova zákona, v bázni před Ním a naplněn Jeho láskou, může se nazývat *spravedlivým* a těšit se z Božího společenství a darů, protože: „*Spravedlivý roste jako palma, rozrůstá se jako libanónský cedr.*“ (Ž 92,13). „*Je jako strom zasazený u tekoucí vody, který dává své ovoce v pravý čas, jemuž listí neuvadá.*“ (Ž 1,3). Je s ním spojeno Hospodinovo požehnání, které je svou životadárnou silou onou vodou, jež napájí strom životní energií. „*Požehnan budiž muž, který doufá v Hospodina, který důvěřuje Hospodinu. Bude jako strom zasazený u vody; své kořeny zapustil u vodního toku, nezakusí přicházející žár. Jeho listí je zelené, v roce sucha se ničeho neobává, nepřestává nést plody.*“ (Jr 17,8). Tyto obrazy evokují mytologické scény kosmického stromu napájeného z posvátných vod pramenících ve středu světa. Hospodinova spravedlivého tak můžeme chápat jako toho, který našel orientaci ve světě a s pomocí Boží se stal nejen ukazatelem, ale přímo stromem života pro ty, kteří ho následují.

Spravedlivý kráčí v Božích šlépějích, „*činí to, co je správné v Hospodinových očích*“²⁰³ a Boží láska je poutem mezi nimi a zároveň garantem platnosti Hospodinových zaslíbení vůči Jeho lidu. Tato zaslíbení jsou zakotvena ve smlouvě²⁰⁴, kterou Bůh uzavírá prostřednictvím svého lidu²⁰⁵ a v níž je potvrzen vztah Hospodina k Izraeli i k celému světu. Tato smlouva je jako obraz Boží lásky k lidem zárukou života na zemi.²⁰⁶

²⁰² viz Ž 19,8.

²⁰³ např. 2 Kr 14,3.

²⁰⁴ viz PATTERSON, Richard D. Psalm 92:12-15: The Flourishing of the Righteous. *Bibliotheca sacra*. 2009, roč. 166, č. 663, s. 274.

²⁰⁵ viz Ez 37,26.

²⁰⁶ viz Gn 9,9-11.

Jejím obsahem je Hospodinovo zaslíbení na straně jedné a požadavek věrnosti a dodržování Jeho nařízení na straně druhé.²⁰⁷ Obojí společně spěje k cíli, kvůli němuž Bůh smlouvu s lidmi uzavřel – k uchování života navzdory lidskému selhání, s nímž do světa vpustil hřích.²⁰⁸ Autoři Písma zapsali tato nařízení a poučení ve snaze zachytit Hospodinovu vůli a cestu k Němu a zachovat člověku naději.

Stromy v nich také najdeme, zrcadlící znovu svou úlohu nepostradatelné komodity i numinózní charakter. „*Po celou dobu svého nazírání neokusí nic z toho, co pochází z vinné révy, od nezralých hroznů až po výhonky.*“, čteme v knize Numeri (Nu 6,4; srov. Sd 13,14) o spojení révy se zasvěcením podtrhující její ambivalentní charakter rostliny ctěné a zároveň vnímané s určitou obezřetností.²⁰⁹ Ačkoli víno bylo považováno za dar Boží²¹⁰, opilost byla chápána dosti negativně²¹¹ a kněží měli zakázáno pít.²¹² Zároveň tu byly negativní konotace s plodnostními rity sousedů, při nichž se opojné účinky vína hojně využívaly²¹³ a které byly jako nevěra Hospodinu odsuzovány. Byla to však také rostlina symbolizující plodnost, hojnost a bezpečí domova - jak se ukázalo v jejím spojení s fíkovníkem - která se za péči odměňovala svému hospodáři lahodným ovocem jako obrazem Hospodinova požehnání.

Vinař měl povinnost se o výtěžek révy podělit, protože Hospodinova nařízení vedla Jeho lid k milosrdenství. „*Když budeš na vinici sbírat hrozny, nebudeš po sobě paběrkovat. Bude to patřit bezdomovci, sirotku a vdově.*“ (Dt 24,21). Zákony, které v Písmu čteme, směřovaly k vytvoření fungující komunity založené na solidaritě, ochraně slabších a poutech mezi lidmi a Bohem. Jsou tu zakotveny vztahy mezi lidmi navzájem i jejich vztah k Hospodinu²¹⁴, a to dohromady tvoří jednotu živoucího Božího zákona.

Stromy, jejich dřevo i plody stejně jako všechen život patří Hospodinu, a ten žádá svou část úrody. „*Všechny desátky země z obilí země a z ovoce stromů budou Hospodinovy; jsou svaté Hospodinu.*“ (Lv 27,30; srov. Neh 10,36.38). Bůh také dává svému lidu četná liturgická ustanovení a rostliny mají v kultu svou nezastupitelnou roli: „*Prvého dne si vezmete plody*

²⁰⁷ viz Ex 19,5.

²⁰⁸ Tento motiv vinoucí se celým SZ vrcholí v Novém zákoně, viz Mt 26,28: „*Neboť toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů.*“ Tato slova pronesl Ježíš při poslední večeři, aby jimi naznačil význam své oběti jako dovršení smluvního aktu mezi Hospodinem a lidmi a zdůraznil, že skrze něho mohou lidé prolomit moc hříchu a vykročit vstříc Božímu zaslíbení života. Hospodin tak znovu a s konečnou platností vyjevuje svou nekonečnou lásku k člověku a vyzývá k obecenství, k tomu cíli všeho lidského směřování, v němž se člověk skrze poslušnost a lásku znovu ocitá v ráji.

²⁰⁹ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 78.

²¹⁰ viz Ž 104,15.

²¹¹ viz Př 23,29-35, srov. příběh Neomova opilství v Gn 9.

²¹² viz Lv 10,9.

²¹³ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 78.

²¹⁴ jako nejznámější příklad uvedme Ex 20.

ušlechtilých stromů, palmové ratolesti, větve myrtoových keřů a potočních topolů a sedm dní se budete radovat před Hospodinem, svým Bohem.“ (Lv 23,40; srov. Neh 8,15). Přesto však existují důležitější momenty vztahu Hospodina a lidí nežli precizně správné plnění veškerých předpisů, protože to se může zvrtnout v mechanické vykonávání a lpění a vést až k přesvědčení, že rituály *samy o sobě* mohou člověka spasit. V pozadí Hospodinova zákona – někdy zřetelnější, jindy méně - jsou však stále patrné intence, které dávají kultu obsah a smysl a brání tak jeho vyprázdnění, a těmi jsou láska a věrnost lidí vůči jejich Bohu.

„Nevsadiš si posvátný kůl ani strom při oltáři Hospodina, svého Boha, který si uděláš. Nevztyčíš si posvátný sloup; to Hospodin, tvůj Bůh, nenávidí.“ (Dt 16,21-22). Je to právě věrnost, niterná poslušnost a naslouchání Nejvyššímu, které jsou člověku ochranou před pyšnou jistotou, že samotná nařízení jsou zaručenou cestou k Bohu a tím ke stromu života. Protože pakliže je srdce prázdné, jsou tyto naděje liché. Byl to Ježíš Kristus, kdo ve svém učení poukázal na to, že přes všechna tato staletími nashromážděná ustanovení určená k ochraně člověka je to vlastně stále jen jedno jediné přikázání, které nahradí všechna ostatní, které dláždí cestu k Bohu a které hovoří o esenci, z níž utkán ráj.²¹⁵ Tímto přikázáním, tvořícím pozadí a výchozí bod i cíl všech ostatních, je přikázání lásky: *„Vždyť celý zákon je shrnut v jednom slově: Milovati budeš bližního svého jako jako sebe samého!“* (Ga 5,4; srov. s Mt 22,36-40 a Lv 19,18). Nový zákon se tím vrací až na začátek knihy Genesis, kde je člověk v jednotě lásky stvořen k Božímu obrazu.²¹⁶ A právě láska k druhému jako obraz lásky Boží je klíčem k rajské zahradě.

²¹⁵ viz HELLER, Jan. *Hlubinné vrty*. Praha: Kalich, 2008, s. 14.

²¹⁶ viz Gn 1,27.

Závěr

Stromy nabývají v rovině symbolického vidění světa odedávna nejrůznější podoby, které pomáhají lidské mysli v orientaci ve složitých strukturách reality. Staly se imagem i axisem mundi tvořícím spojnicí s posvátnem, životadárnou tepnou světa udržující hranici mezi primordiálním chaosem a prostředím vhodným pro život. Představa kosmického stromu splývala s představou stromu života, aby spolu vytvořily jedinečnou syntézu obrazu světa a lidského nitra vplétající stužky těch nejniternějších tužeb do osnovy kosmu.

Stromy hrály důležitou roli v mytologii prakticky všech národů světa, předurčeny k tomu svou životadárností a schopností regenerace. Odkazují současně k univerzálním lidským potřebám jako je plodnost, obnova a dostatek, i k jemnějším tužbám jako je ušlechtilost, poznání, moudrost, naděje či nesmrtelnost. Metafora stromu může nabýt pozitivního i negativního nádechu a zobrazit tak život v jeho mnohotvárnosti stejně jako smrt ve vší definitivní nutnosti. Zároveň však v sobě obsahuje potenci nového počátku, který dokáže překonat smrt a přinést radostné poselství o možnosti nového zrození.

Mytologie starověkého Předního východu reflektuje tyto představy v mnoha vyprávěních, jejichž přeznačené obdoby nezřídka objevíme i v Bibli, kde nám pomáhají uchopit mnohdy skryté významové vrstvy těchto prastarých textů. V Písmu se stromy nacházejí v mnoha variacích od první kapitoly až po tu úplně poslední a vytvářejí tu sémantický oblouk, který nám umožňuje lépe nahlédnout celkovou koncepci Písma. V Gn 2-3 se v rajském příběhu objevuje strom života a strom poznání, první jako obraz životadárného spojení s Bohem, druhý jako symbol svémocné touhy po nezávislosti a špatně pochopené svobodě zobrazující poznání odtržené od svého zdroje. Poznání fragmentární, v němž si člověk přivlastnil roli boha, aby následně poznal, že oddělením od svého Tvůrce jako původce života zůstala jeho údělem smrt.²¹⁷ Porušením Božího zákazu člověk nenávratně poškodil sám sebe a své vidění světa a zamezení přístupu ke stromu života bylo jen nutným důsledkem jeho jednání, pakliže měl mít ještě naději na obnovu původního stavu.²¹⁸ Moudrost, po níž člověk tolik toužil, se ukázala být způsobem života založeným v poslušnosti, důvěře a respektu k Nejvyššímu, který jako jediný může poznání zasadit do správného kontextu.²¹⁹ Oba stromy v tomto příběhu o lidském selhání a Božím

²¹⁷ viz CHARTRES, Richard. *Tree of Knowledge, Tree of Life*. London: Morehouse, 2005, s. 4.

²¹⁸ viz HELLER, Jan a PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 28.

²¹⁹ viz CHARTRES, Richard. *Tree of Knowledge, Tree of Life*. London: Morehouse, 2005, s. 4.

milosrdenství naznačují cestu, kterou se člověk musí vydat, aby mohl opět pobývat v Boží blízkosti, cestu spočívající ve sklonění se před svým Tvůrcem a uposlechnutí výzvy k poslušnosti. Hospodinova nařízení se tak napříště stávají ochranou člověka před ním samým ve snaze uchovat mu budoucnost. Strom poznání tak začíná dějiny spásy směřující na svém konci k vidině stromu života.

Bible postupně rozvíjí tyto myšlenky v dalších a dalších variacích a rajský příběh můžeme chápat jako klíč ke všem následujícím sdělením Písma. Je modelovým příběhem ukazujícím univerzální návod pro život v pravdě a následování Hospodina, což, jak se stále znovu ukazuje, je jediná cesta, která má budoucnost. S postupující konkretizací obsahu biblických textů se se stromy setkáváme v rolích obrazu Izraele jako selhávajícího ve svých závazcích vůči Hospodinu, v nichž zobrazují zkázu a neštěstí svatého lidu jako prostředek Hospodinovy snahy o jeho nápravu. Nalézáme je ve výpovědích o okolních národech, kde svědčí o univerzálnosti Hospodinova panství a velikosti, která nezná hranice prostoru ani času, a setkáme se s nimi také v obrazech spravedlivého i svévolníka, kde ilustrují životadárnost přiklonění se k Hospodinu a důležitost poslušnosti Jeho nařízením.

Podstatnou roli hrají v obrazech spásy a vykoupení, kde zrcadlí sílu Hospodinova požehnání jako výtrysku životních sil, radost z Jeho milosrdenství a lásky a naději v podobě rašícího výhonku, který přinese poselství nového života ve společenství s Bohem. Nový zákon vkládá tuto naději do postavy Ježíše Nazaretského, který svou smrtí na kříži zvrátil destruktivní účinky prvního hříchu a sám se stal stromem života zvoucím k obecenství. „*Jesus calls Himself the true Vine, of which His disciples were the branches (John 15:1-6). Faith and fruits of faith come only so long as the branches remain connected to the Vine.*“²²⁰ V Ježíšově poselství se znovu opakuje, že lidstvo má naději na budoucnost pouze do té doby, dokud zůstane v úzkém spojení se zdrojem svého života, s Bohem. Podstatou tohoto spojení je láska, která vyvěrá jako živá voda a rozlévá se žilami Hospodinových věrných. Přesahuje a zároveň v sobě nese všechna ostatní nařízení Písma, protože má moc zapsat Boží zákon do srdcí těm, kteří Ho přijmou.²²¹

Mnohé biblické texty svědčí o chápání stromů jako prostředníků ve styku s posvátnem a také o tom, že ve svých počátcích na těchto představách Izrael neshledával nic nebezpečného, ba naopak, sám se k nim klonil. Postupně se však formovalo vědomí nutnosti oddělit kult Izraele od okolních ritů a odsoudit tyto praktiky jako modloslužebné, což texty

²²⁰ KLOTZ, John W. The Vine, the Fig Tree, and the Olive: A Study in Biblical Symbolism. *Concordia Journal*. 1980, roč. 6, č. 6, s. 258.

²²¹ viz Jr 31,33.

reflektují změnou postoje vůči uctívání posvátných stromů. Tyto mnohdy bezděčné poznámky nám dnes umožňují nahlédnout do procesu utváření a proměny chápání víry Izraele v průběhu jeho historie a lépe pochopit texty odsuzující nevěru vyvoleného národa, které je následují.

Strom je archetypálním symbolem²²², který autoři Písma hojně využívají právě pro jeho obecnou srozumitelnost, a to v různém kontextu a významu, v doslovném i metaforickém slova smyslu. Využívají jeho působivosti ke zvýšení účinku svého poselství, protože obraz musí nést zvěst o milosti stejně jako o soudu, děsit a varovat stejně jako posilovat a těšit: „*If this succeeds, something happens when the prophet speaks; the threats and warnings cause the people to stop and think, and the promises and the consolation give the people new hope and next trust in Yahweh.*“²²³ Posluchači jsou vedeni autorovým výběrem obrazů, v nichž je využíván imaginativní jazyk jako prostředek, který neříká vše, pouze naznačuje a tím aktivuje pozornost a vyžaduje participaci.²²⁴ Metaforická vyjádření jsou mnohovrstevnatá sdělení, jejichž cílem není pouze informovat, ale především volat po interpretaci a přimět posluchače ke změně postoje a otevření mysli Hospodinovu sdělení.

Metafory stromu jsou svou srozumitelností a univerzálním charakterem spolu se schopností vyjádřit pozitivní stejně jako negativní intence biblické zvěsti předurčeny k využití v nejdůležitějších pasážích Písma. Svou širokou vypovídací schopností jsou ideálním prostředkem ke sdělení byť i těch nejdůležitějších teologických poselství od porážky pýchy probuzené prvotním hříchem po vítězství lásky ve vztahu s Hospodinem. Zahrnují v sobě všechna důležitá sdělení Písma a v mnohých figurují jako hlavní výrazový prostředek. Představují celou škálu obrazů svatého lidu a Hospodina i proměnlivost jejich vztahu v průběhu dějin od nevěry přes katastrofická poučení až po spočinutí v Boží náruči. Hovoří o věrnosti, touze, svévoli i milosrdenství a ukazují, že jediné cestou skrze očišťující bolest Hospodinova odpuštění může člověka provést rajskou branou až k srdci stromu života, tepoucímu Boží láskou. Protože jedinou nadějí člověka je růst jako strom napájený z posvátného pramene Hospodinovy lásky a ovocem svých skutků sytit ty, kteří rovněž touží uzdravit svá srdce. Otevřít se Bohu a doufat v Jeho odpověď.

Tak se strom stává poetickým vyjádřením nepodmíněné Boží lásky k člověku. A skrze toto poselství i celistvou esencí biblické zvěsti.

²²² viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 73.

²²³ NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 230.

²²⁴ viz NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989, s. 230.

Seznam použité literatury

Prameny

BIBLE. *Český ekumenický překlad*. 6. přeprac. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1995. ISBN 80-85810-08-5.

HRUŠKA, Blahoslav, MATOUŠ, L., PROSECKÝ, J., SOUČKOVÁ, J. *Mýty staré Mezopotámie*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1977. Bez ISBN.

STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-587-9.

Sekundární literatura

BARGÁR, Pavol. Fenomén stromu v predstavách a myslení „archaického“ človeka. *Křesťanská revue*. 2004, roč. 71, č. 9, s. 230 – 234. ISSN 0023-4613.

BALABÁN, Milan. Výklady snů v bibli. *Epitoauto*. Třebenice: Mlýn, 1998, s. 5-10. ISSN 80-902296-1-1.

BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: Úvod do studia malých proroků*. 1. vyd. Praha: Teologický seminář Církve adventistů s.d., 2006. ISBN 80-903827-0-3.

BENEŠ, Jiří a VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. 1. vyd. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-80-7017-130-1.

BIČ, Miloš. *Palestina od pravěku ke křesťanství II*. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, 1949. Bez ISBN.

CROUCH, Carly L. Ezekiel's Oracles against the Nations in Light of a Royal Ideology of Warfare. *Journal of Biblical Literature*. 2011, roč. 130, č. 3, s. 473-492. ISSN 0021-9231.

ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-589-4.

ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. 1. vyd. Praha: Oikúmené, 2006. ISBN 80-7298-175-7.

ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení I*. 3. opr. vyd. Praha: Oikúmené, 2008. ISBN 978-80-7298-288-2.

FARBRIDGE, H. Maurice. *Studies in Biblical and Semitic Symbolism*. New York: KTAV Publishing House, Inc., 1970. SBN 87068-046-3.

GIGNILLIAT, Mark. Oaks of righteousness for his glory: horticulture and renewal in Isaiah 61,1-4. in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*. 2011, roč. 123, č. 3, s. 391-405. ISSN 0044-2526.

HELLER, Jan. *Starověká náboženství*. 2. vyd. Praha: Kalich, 1988. Bez ISBN.

- HELLER, Jan. *Hlubinné vrty*. 1. souborné vyd. Praha: Kalich, 2008. ISBN 978-80-7017-083-3.
- HELLER, Jan a PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-186-5.
- HOLLADAY, William Lee. On every high hill and under every green tree. *Vetus testamentum*. 1961, roč. 11, č. 2, s. 170-176. ISSN 0042-4935.
- HOLUBOVÁ, Markéta. The Tree of Life and The Tree of Knowledge of Good and Evil. in: BLAŽEK, Jiří. et al., eds. *Šalom: pocta Bedřichu Noskovi k sedmdesátým narozeninám*. Brno: L.Marek, 2012, s. 313-321. ISBN 978-80-87127-56-8.
- CHARTRES, Richard. *Tree of Knowledge, Tree of Life*. London: Morehouse, 2005. ISBN 0-8192-8123-9.
- JAMES, E.O. *The Tree of Life: An Archeological Study*. Leiden: E.J. Brill, 1966. bez ISBN.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. 1. vyd. Praha: Rozmluvy, 1995. ISBN 80-85336-31-6.
- KEBLE, John. Old Testament types of the cross: the tree of life. *Pro Ecclesia*. 2000, roč. 9, č. 4, s. 429-433. ISSN 1063-8512.
- KESSEL, Leo van. A catechesis on the tree and the snake. *Afer*. 1970, roč. 12, č. 1, s. 55-62. ISSN 0250-4650.
- KLOTZ, John W. The Vine, the Fig Tree, and the Olive: A Study in Biblical Symbolism. *Concordia Journal*. 1980, roč. 6, č. 6, s. 256-260. ISSN 0145-7233.
- KOTALÍK, František. *Ras Šamra – Ugarit: studie o významu a vztazích Ugaritu k prostředí a knihám starozákonním*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1955. Bez ISBN.
- LANDY, Francis. The Song of Songs and the Garden of Eden. in: *Journal of Biblical Literature*. 1979, roč. 98, č. 4, s. 513-528. ISSN 0021-9231.
- MARX, Michael J. Tree of life. *Worship*. 1953, roč. 27, č. 4, s. 185-186. ISSN 0043-941X.
- MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1969. Bez ISBN.
- NIELSEN, Kirsten. *There is Hope for a Tree: The Tree as Metaphor in Isaiah*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1989. ISBN 1-85075-182-X.
- PATTERSON, Richard D. Psalm 92:12-15: The Flourishing of the Righteous. *Bibliotheca sacra*. 2009, roč. 166, č. 663, s. 271-288. ISSN 0006-1921.
- STERN, Herold S. Knowledge of good and evil. *Vetus testamentum*. 1958, roč. 8, č. 4, s. 405–418. ISSN 0042-4935.
- TAYLOR, Joan E. The Asherah, the Menorah and the Sacred Tree. *Journal for the Study of Old Testament*. 1995, č. 66, s. 29-54. ISSN 0309-0892.
- UNDERWOOD, Verl A. Center of life and things. *Encounter*. 1976, roč. 37, č. 1, s. 80-84. ISSN 0013-7081.

WILDER, William N. Illumination and investiture: the royal significance of the tree of wisdom in Genesis 3. in: *Westminster Theological Journal*. 2006, roč. 68, č. 1, s. 51-69. ISSN 0043-4388.

WYATT, Nick. *Word of tree and whisper of stone*. 1. vyd. New Jersey: Gorgias Press, 2007. ISBN 978-1-59333-716-2.

Slovníky, encyklopedie a komentáře

BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-612-8.

Biblická konkordance: k textu Kralické bible. 1. vyd. v ČBS. Praha: Česká biblická společnost, 1993. ISBN 80-900881-9-8.

DURHAM, John I. *World Biblical Commentary. vol. 3., Exodus*. 1. vyd. Nashville: Thomas Nelson Publishes, 1987. ISBN 0-8499-0202-9.

ELIADE, Mircea. *The Encyclopedia of religion*. New York: MacMillan Publishing Company, 1987. ISBN 0-02-897135-3.

JONES, Lindsay. *Encyclopedia of religion*. 2. vyd. Farmington Hills: Thomson Gale, 2005. ISBN 0-02-865997-X.

LONGMAN III., Temper, P. ENNS. *Dictionary of the Old Testament: Wisdom, Poetry & Writings*. Downers Grove: Inter-Varsity, 2008. ISBN 978-0-8308-1783-2.

NICHOL, Francis D. et al., eds. *The Seventh-day Adventist Bible Commentary*. 4. vyd. Washington: Review and Herald Publishing Association, 1972. bez ISBN.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 3. vyd. Praha: Kalich, 1992. ISBN 80-900881-1-2.

PROSECKÝ, Jiří, B. HRUŠKA, J. SOUČKOVÁ a K. BŘEŇOVÁ. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. 1. vyd. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-188-4.

TOY, Crawford, H. *The International Critical Commentary. The Book of Proverbs*. Edinburgh: T.&T. Clark, 1988, bez ISBN.

Elektronické dokumenty

BIBLE SVATÁ [online]. © Bůh. Použito s laskavým svolením. [cit. 2013-03-04] Dostupné z: <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/> (Kralický překlad)

BIBLENET.CZ [online]. © 2009 ČBS [cit. 2013-05-24] Dostupné z: <http://www.biblenet.cz/> (elektronická konkordance)

WEBSTER'S BIBLE TRANSLATION [online]. © 2004 – 2011 by Biblos.com. [cit. 2013-03-04] Dostupné z: <http://websterbible.com/>

Summary

Stromy ve Starém zákoně s přihlédnutím k mytologii starověkého Předního východu

Trees in the Old Testament Considering the Mythology of the Ancient Near East

Bc. Kateřina Loukotová, DiS.

The tree is an archetypal symbol that can be found in virtually all the mythologies of the world thanks to its regenerative and vital capacity and its association with abundance. The Scripture uses it to illustrate crucial theological moments from the tree of the knowledge of good and evil and the tree of life to the motifs like pride, justice, punishment, forgiveness, and blessing. Due to their broad explanatory power, trees are often used in images of Israel's unbelief and its destruction as necessary cleansing and enlightenment, Lord's mercy and even his faithfulness to the contract with his people. In the New Testament, Christ's cross becomes an image of the tree of life and thereby achieves the biblical message of the return to God, which has begun by the separation after the original sin and the subsequent expulsion from paradise. Trees are complex metaphors with a strong emotional charge that exceeds centuries, captures attention and invites us to follow Lord's call for humility and love. Trees have thus become the bearers of the complex biblical message.